

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'YE GELEN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
LİNDER HİPOTEZİ VE ÇEKİM MODELİ ÇERÇEVESİNDE
İNCELENMESİ**

Nakşidil ALPARSLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA /2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'YE GELEN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
LİNDER HİPOTEZİ VE ÇEKİM MODELİ ÇERÇEVESİNDE
İNCELENMESİ**

Nakşidil ALPARSLAN

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Yelda TEKGÜL

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mevlüdiye ŞİMŞEK

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Gözde KOCA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Yelda TEKGÜL

Üye: Prof. Dr. Mevlüdiye ŞİMŞEK

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Gözde KOCA

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım. .../.../2019

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim./...../2019

Nakşidil ALPARSLAN

ÖZET**TÜRKİYE'YE GELEN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN LİNDER
HİPOTEZİ VE ÇEKİM MODELİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ****Nakşidil ALPARSLAN****Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı****Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Yelda TEKGÜL****Haziran 2019, 57 sayfa**

Bu çalışmada, Türkiye'ye gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) Linder hipotezi ve çekim modeline uygun hareket edip etmediği incelenmiştir. Çalışmada kurulan modelde 2007- 2017 yılları arasında Türkiye'ye en çok DYY gönderen 44 ülkenin verileri kullanılmıştır. Modelin analizinde bir dinamik panel veri analizi tahmincisi olan sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) tahmincisi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'ye gelen DYY, kendi dinamiklerine göre, Linder hipotezi ve çekim modeli ile anlamlı bir ilişki içerisinde çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), Çekim Modeli, Linder Hipotezi, Dinamik Panel Veri Analizi, Sistem GMM Tahmincisi

ABSTRACT**EXAMINING OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS TO TURKEY THE
FRAMEWORK LINDER HYPOTHESIS AND GRAVITY MODEL****Nakşidil ALPARSLAN****MasterThesis, Department of Economics****Supervisor: Asisst. Yelda TEKGÜL****June 2019, 57 pages**

In this study, it was examined whether foreign direct investments to Turkey comply with Linder hypothesis and gravity model. The model established in this study, the data was used the most FDI to Turkey 44 countries between 2007 and 2017. In the analysis of the model, the system GMM (Generalized Moments Method) analysis which is a dynamic panel data estimator was used. In the result of this study, according to its own dynamics, FDI to Turkey is in a relationship with Linder hypothesis and gravity model statistically significant.

Key Words: Foreign Direct Investments (FDI), Gravity Model, Linder Hypothesis, Dynamic panel Data Analysis, System GMM Estimator

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez çalışmamda bana yardımcı olan yüksek lisans tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yelda TEKGÜL'e, tez çalışmam için fikir ve bilgi birikimlerinden istifade ettiğim ayrıca manevi desteklerini de her zaman yanımda hissettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Mevlüdiye ŞİMŞEK ve Prof. Dr. Harun BAL'a, tezimin ekonometrik uygulama kısmında bana yol gösteren, sorularıma büyük bir sabırla cevap veren Dr. Öğr. Üyesi Gözde KOCA, Arş. Gör. Emrah Eray AKÇA ve Arş. Gör. Hüseyin Safa ÜNAL'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu süreçte fikirleriyle bana yol gösteren, manevi olarak desteklerini hep yanımda hissettiğim biricik arkadaşım Ebru YALVAÇ'a ve tüm sevgili arkadaşlarıma; çok değerli kardeşlerim Sevde ALPARSLAN ve Seda ALPARSLAN'a ve son olarak biricik annem Sema ALPARSLAN ve biricik babam Mehmet ALPARSLAN'a çok teşekkür ederim.

Nakşidil ALPARSLAN

Haziran, 2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	x
TABLOLAR LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı	3
1.2. Çalışmanın Önemi	4

BÖLÜM II

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı	5
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımı Açıklayan Teoriler	7
2.2.1. Tekelci Rekabet Kuramı.....	7
2.2.2. Ürün Dönemleri Teoremi.....	8
2.2.3. İçselleştirme Teorisi.....	9
2.2.4. Eklektik Paradigma (OLI Paradigması).....	10
2.2.5. Aliber'in Farklı Para Bölgeleri Kuramı.....	13
2.2.6. Hirsch Modeli.....	13
2.2.7. Caves Ekonomileri.....	13
2.2.8. Genel Denge Yaklaşımı.....	13
2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri	14
2.3.1. Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	15
2.3.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Bağlı Şirket.....	15
2.3.1.2. Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar.....	15
2.3.1.3. Stratejik Birleşmeler.....	15

2.3.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	15
2.3.2.1. Yeşil Alan Yatırımları.....	15
2.3.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları.....	16
2.3.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	16
2.3.3.1. Yatay Yatırımlar.....	16
2.3.3.2. Dikey Yatırımlar.....	16
2.3.4. Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	16
2.3.4.1. Piyasaya Yönelik Yatırımlar.....	16
2.3.4.2. Verimliliğe Yönelik Yatırımlar.....	17
2.3.4.3. Kaynağa Yönelik Yatırımlar.....	17
2.3.4.4. Varlığa Yönelik Yatırımlar.....	17
2.4. Çok Uluslu Şirketler.....	17
2.5. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi.....	20
2.5.1. 1923- 1950 Dönemi.....	20
2.5.2. 1950- 1980 Dönemi.....	21
2.5.3. 1980 Sonrası Dönemi.....	22

BÖLÜM III

ÇEKİM MODELİ ve LİNDER HİPOTEZİ

3.1. Çekim Modeli.....	25
3.1.1. Basit Çekim Modeli.....	26
3.1.2. Genişletilmiş Çekim Modeli.....	27
3.1.3. Çekim Modelinden Sapmalar.....	28
3.2. Linder Hipotezi.....	29
3.3. Konu ile İlgili Literatürün İncelenmesi.....	30

BÖLÜM IV

TÜRKİYE'YE GELEN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÇEKİM MODELİ ve LİNDER HİPOTEZİ İLE İNCELENMESİ

4.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model.....	34
--	----

4.2. Ekonometrik Yöntem.....	37
4.2.1. Panel Veri Analizi.....	38
4.3. Panel Veri Regresyon Modelleri.....	40
4.3.1. Sabit Etkiler Modeli.....	40
4.3.2. Rassal Etkiler Modeli.....	41
4.3.3. Hausman Testi.....	42
4.4. Genelleştirilmiş Momentler Metodu.....	43
4.5. Ekonometrik Bulgular.....	44

BÖLÜM V

SONUÇ

5.1. Sonuç.....	50
KAYNAKÇA.....	53
ÖZGEÇMİŞ.....	57

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AR-GE:** Araştırma- Geliştirme
- ÇUŞ** : Çok Uluslu Şirketler
- DYY** : Doğrudan Yabancı Yatırımlar
- EFTA** : European Free Trade Association
Avrupa Serbest Ticaret Birliği
- GMM** : Genelleştirilmiş Momentler Methodu
- GSYH:** Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- IMF** : International Monetary Fund
- OECD:** The Organisation for Economic Co-operation and Development
Ekonomik Kalkınma İşbirliği Örgütü
- UNCTAD:** United Nations Conference on Trade and Development
Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Uluslararası Üretimin Belirleyicileri	12
Tablo 2. Türkiye'ye En Çok DYY Gönderen Ülkeler Listesi	34
Tablo 3. Modelde Kullanılan Değişkenler	36
Tablo 4. 2010-2014 Yılları Arası Çeşitli Avrupa Ülkelerindeki Kişi Başına Düşen GSYH Değerleri	38
Tablo 5. Modeller İçin Regresyon Sonuçları	45
Tablo 6. Modeller İçin Sistem GMM Analizi Sonuçları	46

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Ürün Dönemi Aşamaları.....	9
Şekil 2. Doğrudan Yabancı Yatırım Türlerinin Sınıflandırılması.....	14

BÖLÜM I

GİRİŞ

Günümüzde ülkelerin küreselleşme sürecine girmeleriyle birlikte ülkeler arasındaki ticaret artmış ve ülkelerin iktisadi faaliyetleri ülke sınırları dışına çıkmıştır. Ülkeler arası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, teknoloji, haberleşme ve ulaşım ağlarının gelişmesi, ulaşım ve haberleşme maliyetlerinin azalması ülkelerin birbirleriyle mal ve hizmet değişimini de artırmıştır. Günümüzde bireyler ve şirketler kâr maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonu sağlamak amacıyla yerleştiği olduğu ülke dışına fiziksel ve finansal yatırımlar yapmaktadırlar. Ülke dışına yapılan fiziksel yatırım olan *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı* (DYY) ise yatırımcının yerleştiği olduğu ülke dışındaki bir ülkede bir işletmenin yönetimini kontrol ettiği veya yönetiminde söz sahibi olduğu uzun vadeli bir yatırım şeklidir. Ülkeler ürünlerini daha düşük maliyetle üretmek ve geliştirmek amacıyla doğrudan yabancı yatırımlara daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Ayrıca, hammadde ve emeğin nispi olarak ucuza bulunabilmesi, tüketicilerin zevk ve tercihlerinin benzer olması, gelişmekte olan ülkelerin bu yatırımları çekebilmek için yatırımcılara kolaylıklar sağlaması doğrudan yabancı yatırımları artırıcı etkenler olarak sayılabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen ekonomik büyüme ile birlikte bu ülkeler büyük firmalar için dış pazarlardaki fırsatlar haline gelmiş ve dünyadaki büyük firmaların çoğu bu ülkelere yatırım yaparak çok uluslu şirketler haline gelmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar gittiği ülkelere sermaye transferi sağlayarak sermayenin artışı sağlamakta, ekonominin istikrarlı hale gelmesine yardım etmekte, çok uluslu şirketlerin sahip olduğu teknolojiyi yatırım yapılan ülkeye aktarmaktadır. Genellikle bu teknolojiler üretimde verimlilik artışı sağlayan teknolojilerdir ve bir şeylerin nasıl yapılacağına ilişkin pratik bilgi (know-how), girişimcilik gibi beceriler sağlamaktadırlar. Doğrudan yabancı yatırımın ülkelere sağladığı bu imkânlar sayesinde özellikle gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımları çekmek için çeşitli politikalar geliştirmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler, korumacı yapılarını bırakarak iktisadi reformlar uygulamış, büyük oranda sermaye hareketliliği serbestliğine geçmişlerdir. Böylece ülkelerini çok uluslu şirketlerin yapacağı doğrudan yabancı yatırım için çekici hale getirmişlerdir.

Gelişmekte olan ülke kategorisinde olan Türkiye'de son yıllarda DYY çeken ülkeler sıralamasında önemli bir yerdedir. Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ilk olarak 1954 yılında çıkarılan "Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası" ile düzenlenmiştir. Ancak 1980'li yıllara kadar ülkeye istenen düzeyde bir DYY akışı sağlanamamıştır. 1980'den sonra kambiyo rejiminin serbestleşmesi, yabancı sermaye yasasındaki iyileştirmeler, bürokratik işlemlerin azaltılması gibi hamlelerin yapılmasıyla Türkiye'ye gelen DYY miktarında belli bir artış yaşanmaya başlanmıştır. Gelen DYY miktarındaki asıl artış ise 2000'li yıllarda yaşanmıştır. 2000'lerin başında 1-3 milyar dolar civarında olan ülkeye gelen DYY, 2007 yılında 22 milyar dolar değeriyle ülke tarihindeki en yüksek değere ulaşmıştır. 2017 yılında ise 10.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

İktisat literatüründe ülkelere doğrudan yabancı yatırımların hangi kriterlere göre gittiğini inceleyen birçok çalışma vardır. Yapılan çalışmalarda birçok farklı değişkenle DYY arasında ilişkiler bulunmaktadır. DYY akımlarını son dönemde açıklayan modellerden birisi de çekim modelidir. *Çekim modeli*, ülkeler arası ticareti coğrafi mesafe ve ülkelerin gelirleriyle açıklayan ampirik bir modeldir. Newton'un 17.yy'da açıkladığı yerçekimi yasasından etkilenerek oluşturulmuştur. Son zamanlarda ise doğrudan yatırımların akışını açıklamak için de kullanılmaya başlanmıştır. Çekim modeli ile çalışmalar yapılırken, sık sık Linder hipotezinin açıklayıcısı olan değişken de modele dahil edilmektedir. *Linder hipotezi*, "Tercihlerde Benzerlik Teoremi" olarak da bilinir. İsveçli iktisatçı Staffan Brunstam Linder tarafından 1961'de ortaya atılan bu teorem ülkelerin birbirleriyle dış ticaret yapabilmesi için ülkelerin talep yapılarının benzer olması gerektiğini söylemektedir. Ülkeler arasındaki talep benzerliğini de ülkelerin kişi başına düşen gelirlerinin benzer olmasıyla açıklamaktadır. Linder oluşturduğu bu hipotezle, Heckscher ve Ohlin'in oluşturduğu Faktör Donatımı Teorisi'nin temel aldığı arz yanlı yaklaşımı bırakıp dış ticareti açıklama da talep yanlı bir yaklaşım getirmiştir.

Çalışmamızda Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekim modeli ve Linder hipotezi değişkenleriyle analiz edilmektedir. Gelişmekte olan ülke kategorisine giren Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların bu hipotez ve modele uygun hareket edip etmediği test edilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın amacı, çalışmanın önemi, çalışmanın kapsamı ve kısıtları ile çalışmanın planı ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde doğrudan yabancı yatırımın tanımı, türleri ve doğrudan yabancı yatırımı açıklayan teoriler ve Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların tarihsel süreci incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde çekim modeli ve Linder hipotezi teorik olarak ele alınarak konu ile ilgili önceki çalışmalara yer verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye'ye 2007- 2017 yılları arasında gelen doğrudan yabancı yatırımlar panel veri analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve analiz sonuçları tartışılmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde sonuç ve öneriler yer almaktadır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Gelişmekte olan ülkeler ekonomik olarak kalkınmalarını sağlamak için yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyarlar. Bu çerçevede doğrudan yabancı yatırımlar geliştirmekte olan ülkeler tarafından en ilgi gören yabancı sermaye çeşididir. Çünkü ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye ülkeye sadece sermaye aktarımı yapmakla kalmaz; ülkedeki işsizliği azaltır, ülkeye yeni teknolojiler kazandırır, yatırımın yapıldığı bölgedeki kalkınmaya katkı sağlar. Ancak yatırımcılar da doğrudan yabancı yatırımlar için lokasyon seçimi yaparken bazı kriterlere göre seçim yaparlar. Yatırım yapılacak ülkedeki yasal düzenlemeler, piyasaya giriş ve çıkıştaki engeller, ekonomik göstergelerin ne düzeyde olduğu, o ülkenin küresel rekabette ne düzeyde olduğu, ülkenin haberleşme ve ulaşım ağının ne kadar geliştiği gibi kriterler lokasyon seçiminde en önemli kriterler arasındadır.

Çalışmanın amacı Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımının ülkeye gelme kriterlerini çekim modeli ve Linder hipotezi bağlamında belirlemektir. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların geldiği ülkelerin Türkiye ile benzer talep yapısına sahip olup olmadığı Linder hipotezinin değişkeniyle test edilecektir. Aynı zamanda Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımın yatırımcı ülkeyle aramızdaki coğrafi uzaklıkla ilişkisi olup olmadığı çekim modeli değişkenleriyle incelenecektir.

1.2. Çalışmanın Önemi

Çekim modeli iktisat biliminde ilk uygulandığında ülkelerin mal ve hizmet ticaretlerinin modele uygun olup olmadığını test etmiştir. Ancak son yıllarda çekim modeli, doğrudan yabancı yatırımları da açıklamak için kullanılmaya başlanmıştır.

Linder hipotezi ilk ortaya atıldığında genellikle gelişmiş ülkelerin mal ve hizmet ticaretini açıklamak için kullanılmıştır. Linder hipotezinin gelişmekte olan ülkeler için test edilmesi de yakın geçmişe dayanır bu yüzden kaynaklar kısıtlıdır. Son zamanlarda yapılan ampirik çalışmalarda Linder hipotezi değişkeni çekim modeli içerisindeki değişkenlerden biri olarak yer almaktadır. Türkiye için Linder hipotezi ve çekim modeli çerçevesinde doğrudan yabancı yatırımları inceleyen çalışmalar ise çok sınırlı sayıdadır. Bu tez çalışmasında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye, çekim modeli ve Linder hipotezi bağlamında incelenecektir. Türkçe literatürde yer alacak bu çalışmanın, gelecekte bu konu ile alakalı araştırma yapacak araştırmacılara kaynaklık etmesi, yol göstermesi, güncel bilgiler sunması hedeflenmektedir. Çalışmada 2007- 2017 yılları arasında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların çekim modeline ve Linder hipotezi değişkenlerine göre nasıl hareket ettiği panel veri analizi yöntemleri ile incelenmiştir.

BÖLÜM II

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1.Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı

Dünya’da küreselleşmenin artmasıyla birlikte ülkeler arası sermaye akımları ülke ekonomilerinde önemli bir yer edinmiştir. Ülkeler uluslararası sermayeyi iki şekilde çekebilirler. Bunlar; portföy yatırımları (sıcak para olarak da bilinir.) ve doğrudan yabancı yatırımlardır.

Portföy yatırımları; bir yabancı sermaye sahibinin, bir ülkenin borsasında işlem görmekte olan hisse senetlerini veya devletin garantisini taşıyan tahvil ya da bonoları satın alması biçiminde görülen mali işlemlerdir (Çakmak, 2017, s.5).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ise bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması olarak tanımlanır (Seyidoğlu, 2013, s.627).

Doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla yapılan uzun vadeli sermaye hareketleri olarak da görülür. Bu tür yatırımların hem ülkeye girişi hem de ülkeden çıkışı zaman alır. Doğrudan yabancı yatırımın ülkede personel, ekipman, bina vb. fiziki mevcudiyeti bulunduğundan yabancı yatırımcı ev sahibi ülkeyi hemen terk edemez (Kaya Kanlı, 2015, s.5).

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) küresel ekonomik ilişkilerde kilit bir bağlantıdır ve üretimin küreselleşmesini, ekonominin çekiciliğini, ekonomiler arasındaki uzun vadeli ilişkileri, teknoloji transferi ve yabancı şirketler ve yatırımcılar tarafından oluşturulan reel ekonomik faaliyetleri analiz etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır (Damgaard ve Elkjaer, 2017).

Doğrudan yatırımcı ile doğrudan yatırım kuruluşu arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığı ve bunun işletmenin yönetimi üzerinde önemli bir etkisi olduğu durum o ülkeye kalıcı bir ilgi olduğu anlamına gelir. Bir ekonomide bulunan bir girişimin doğrudan veya dolaylı mülkiyetinin oy gücünün % 10 veya daha fazlasının başka bir ekonomide ikamet eden bir yatırımcı tarafından kullanılması, böyle bir ilişkinin kanıtıdır. Ancak bazı kaynaklarda oy gücünün %10'u kadar bir mülkiyete sahip olmanın

her hangi bir kayda değer etki yaratmayacağı savunulsa da yatırımcının %10'dan daha az güce sahip olması bile yönetimde etkili bir ses olabilmektedir (OECD, 2008).

Doğrudan yabancı yatırımlar, tüm ülke ekonomileri için dış ticaret, kalkınmışlık seviyesi, reel yatırım ve istihdam hacmi açısından çok önemli bir ekonomik kaynak olduğu gibi ekonomilerin büyüme, rekabet, teknoloji ve bilgi kullanımını açısından da lokomotif konumundadır. Doğrudan yabancı yatırım (DYY), portföy yatırımı ile birlikte bir ülke ekonomisine parasal kaynak sağlayan önemli makroekonomik büyüklüklerdendir (Erdoğan, 2017). Yatırımların sağladığı avantajların başında ilave dış kaynak gelmektedir. Bu kaynak, gerek ülkeye başlangıçta getirdikleri sermaye, gerekse elde edilen kârların belli bir bölümünün yeniden yatırımlara yönlendirmesiyle, buldukları ülkenin üretim kapasitesinin gelişmesine yardımcı olmaktadır (Bal ve Göz, 2010, s.451). DYY'lerden asıl beklenen, gittiği ülkede yatırım ve üretime katkı sağlaması, en azından ülkenin döviz açığının uzun vadeli biçimde finansmanına yardım etmesidir (Lipsey, 2002). Ancak bunun yanı sıra ülkeler doğrudan yabancı yatırımları ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmasına destek olması açısından da tercih ederler. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar gittikleri ülkeye teknoloji aktarımı, know-how yaratılması, istihdamı artırma, ev sahibi ülkenin vergi gelirlerini artırma gibi etkiler sağlar.

Doğrudan yabancı yatırımların ülkeler arasında hangi kriterlere göre akış sağladığı da tartışmalı bir konudur. Genellikle gelişmekte olan ülkeler için avantaj kabul edilen DYY 'nin bu ülkeler için dezavantajlı durumları da yarattığı söylenebilir. Örneğin; gelişmiş ülkeden gelişmekte olan ülkeye yapılmış bir DYY ev sahibi ülkeyi yatırım sahibi ülkenin teknolojisine bağımlı hale getirebilir. DYY yapan şirket eğer kârını kendi ülkesinde topluyorsa ev sahibi ülkeye verdiği vergi miktarı azalabilir.

Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımların, istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşmuş ülkeleri mi tercih ettikleri yoksa gittikleri ülkelerin ekonomilerini mi istikrara kavuşturdıkları da halen tartışılmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların gideceği ülkeyi belirlerken göz önünde bulundurduğu kriterler iktisadi veya siyasi olabilir (Okuyan ve Erbaykal, 2006, s.48). Ancak iktisadi kriterlerin başında yatırımı yapacak şirketin kâr maksimizasyonunu sağlayıp sağlamaması gelmektedir.

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımı Açıklayan Teoriler

2.2.1. Tekelci Rekabet Kuramı

Tekelci Rekabet Kuramı, Hymer ve Kindleberger tarafından ortaya atılmıştır. Bu teoride, Hymer ve Kindleberger, sermayenin uluslararasılaşmasının nedenini piyasalardaki oligopolistik yapıya bağlamaktadır (Yaşar, 2005, s.30). Buna göre piyasalar tam rekabet şartlarında olsaydı bilgi akışı tam olacağından firmanın kendi ülkesi dışında yatırım yapmasına gerek kalmayacaktı.

Yabancı firmalar, bir ülkeye doğrudan yatırım yaptıklarında mevcut veya potansiyel yerli rakiplerinin erişemeyecekleri bazı avantajlara sahip olmak isterler. Bu avantajlar, hem yabancı firmaların kendi ülkelerinde kazanabileceklerinden hem de ev sahibi ülkelerdeki yerli firmalardan daha çok kazanmalarını sağlayabilecek boyutta olmalıdır (Öztürk, 2004).

Yabancı firmaların sahip olduğu üstünlükler daha ucuz finansman kaynakları, pazarlama deneyimleri, bazı piyasalara özel giriş izinleri, marka, patentli veya ticareti yapılmayan teknolojiye sahip olma, yönetimde etkinlik ve ölçek ekonomilerinden faydalanma olarak sıralanabilir (Öztürk, 2004, s.116).

Bu avantajlara sahip olan firmalar potansiyel olarak piyasaya girişleri engelleyici bir tekelci güce sahip olabilmektedir. Firmaya özgü avantajlar, firmalar açısından içsel ve tercih edilebilir bir şekilde piyasada eksik rekabet şartlarını oluşturmaktadır. Hymer'e göre "istenmeyen" dışsal eksik rekabet unsurlarının piyasalarda ortaya çıkması ve "istenir" eksik rekabet unsurlarının firmalar tarafından oluşturulabilme olanağı firmaları uluslararası alanda genişlemeye sevk etmektedir (Tekeli, 2007, s.31).

Bu nedenledir ki firmalar istedikleri eksik rekabet koşullarını sağlamak için dikey bütünleşme yolunu daha çok tercih etmektedirler. Dikey bütünleşme ise bir ürünün üretim aşamalarının farklı ülkelerde gerçekleştirilmesi durumudur. Ucuz işgücü, hammadde bolluğu, faktör fiyatlarının ülkeden ülkeye değişmesi dikey bütünleşmeyi teşvik edici unsurlardandır. Dikey bütünleşme genellikle üretim maliyetlerini azaltmak için tercih edilir.

2.2.2. Ürün Dönemleri Teoremi

Ürün Dönemleri Teoremi, Vernon tarafından ortaya atılmıştır. Bu teorem malın icat edilmesiyle uluslararası ticarete konu olması arasında farklı aşamalar olduğunu savunur.

Vernon'a göre; yeni teknolojileri içeren malların üretimine ilk olarak, en yüksek gelir ve ileri teknoloji seviyesinde bulunan ülkelerde başlanmıştır. Daha sonraki zamanlarda, ihracat ve doğrudan yatırımlar aracılığı ile malların üretimi diğer sanayileşmiş ülkelere ve sonra az gelişmiş ülkelere kaymıştır (Bayar, 2013, s.25).

Genellikle yeni bir ürünün ilk üreticileri pazarı dikkate alarak üretim yerini seçerler. Bunu yaparken karşılaştırmalı maliyetler hiç önemli olmayabilir. Hatta bu aşamada talebin fiyat esnekliği de önemli değildir. İlk aşamada önemli olan ulaşım, haberleşme ağı ve hareket serbestisidir (Erkök Yılmaz,2014, s.219). Bu ilk aşama ürünün gelişme aşamasıdır.Bu aşamada ürüne olan talep genelde iç piyasadadır.

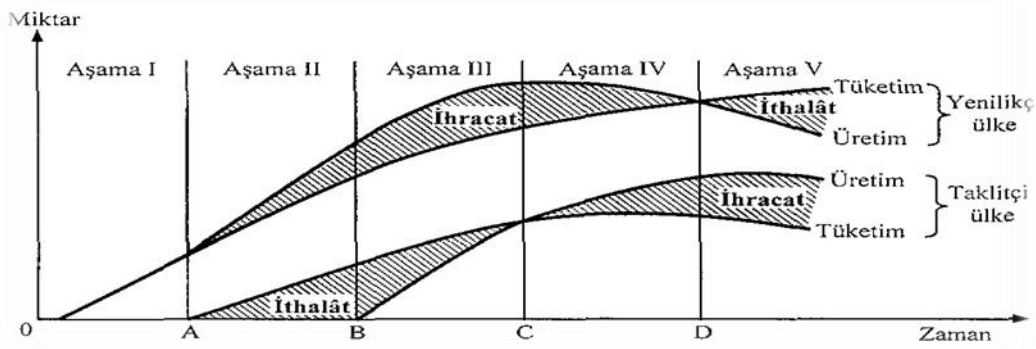
İkinci aşama olgunlaşma aşaması olarak adlandırılır. Bu aşamada maliyetler en aza indirilmeye çalışılır. Üretici firma ürünün teknolojisini elinde tutar. Ancak ürünün ihracatına da başladığı için üretimi de artar (Seyidoğlu, 2013, s.104).

Üçüncü aşamada ürün standart hâle gelir. Ürünün üretim yöntemi tüm ülkelere bilinmeye başlanır. Ürünün asıl sahibi firma bu ürünün üretimini düşük maliyetle üretim yapacak yerlere kaydırmaya başlar.

Dördüncü aşamada asıl firmanın-ülkenin üretimi düşmeye başlar ve ürünün üretimi diğer ülkelerde artar.

Son aşamada ise ürünün ilk üreticisi ülke ürünün ithalatçısı konumuna gelir. Ürünün üretim yöntemi tüm dünya ülkelerinde bilinir duruma gelmiştir.

Firmaların veya ülkelerin yabancı ülkeye doğrudan yabancı yatırım yapmasının asıl nedeni üretilen ürünün potansiyel pazarını o ülkedeki yerli üreticiye kaptırmamaktır (Vernon, 1966). Bu teoreme göre bir malın icat olması önce o malın iç piyasada ticaretine sonrasında dış ticaretinin yapılmasına daha sonrasında ise diğer bir ülkeye DYY yapılmasına neden olur.

Şekil 1. Ürün dönemi aşamaları

Kaynak: Halil Seyidoğlu, " Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama", Güzem Can Yayınları, 2013, s.104.

2.2.3. İçselleştirme Teorisi

İçselleştirme Teorisi, Buckley ve Casson tarafından ortaya atılmıştır. Bu teoride firmaların tarifeler ve tarife dışı engeller gibi piyasa aksaklıklarının, kendi içselleştirme faaliyetleriyle üstesinden geleceğini savunur.

Bu teorideki temel varsayım çok uluslu lider firmaların, bilgi piyasalarındaki piyasa başarısızlığı nedeniyle, yurtdışı piyasalarındaki bilgi sömürüp içselleştirdiği yönündedir (Casson ve Wadeson, 2018, s.1151).

İçselleştirme teorisi, ara ürün piyasalarındaki aksaklıklara odaklanmaktadır. İki temel ara ürün türü ayırt edilir. Bunlar: araştırma ve geliştirmeyi (AR-GE) üretime bağlayan bilgi akışları ve bileşenlerin ve hammaddelerin yukarı akış üretim tesisinden aşağı akış üretim tesisine akışlarıdır. (Casson, 2015, s.56).

Patent ve marka gibi fikri mülkiyet haklarının kopyalanması kolaydır. Firmalar bilgi birikimlerini o ülkedeki yerel üreticiye lisansla vermek yerine kendi üretim tesislerinde kendileri kullanmayı tercih ediyor. Aslında firmalar piyasayı firma içindeki bilgiyle içselleştirirler. İçselleşme çok ulusluluğa yol açar çünkü bilgi kamusal bir maldır (Casson, 2015, s.57).

İçselleştirme; kuruluşların sınırlarını, bir çok küçük şirketin çok uluslu şirkete dönüştüğünü anlatan genel bir ilkedir. Sınırların nereye uzandığını ve değişen koşullara karşılık onların nasıl değiştiğini anlatan, özel olarak hedeflenen yüksek uzmanlık ilkesidir (Buckley ve Casson, 2009, s.1566).

2.2.4. Eklektik Paradigma (OLI Paradigması)

Dunning tarafından ortaya atılmıştır. Eklektik paradigma, doğrudan yabancı yatırımın (DYY) sürdürülmesinin faydalı olup olmadığını belirlemeye çalışırken şirketlerin izleyebilecekleri üç aşamalı bir değerlendirme çerçevesidir.

Uluslararası üretimin eklektik paradigması 1976 yılında Nobel Sempozyumu'nda sunulmuş olmasına rağmen kökenleri 1950'li yıllara kadar gitmektedir (Dunning, 2003, s.173).

Dunning doktora tezinde uluslararası yatırım yapabilmek için üç farklı avantajın gerekliliğinden bahseder. Bunlar mülkiyet avantajı, bölgesel avantajlar ve içselleştirme avantajlarıdır.

Dunning'e göre üretimdeki üstün verimlilik yönetsel özelliklerle ilgiliyse Birleşik Krallık'ta faaliyet gösteren ABD menşeli firmalar kendi ülkelerindeki kadar verimli olmalı ve yerel rakiplerinden de üstün konumda olmalıdırlar. Verimlilik farklılıklarının ana şirketlerin mekansal olarak devredilebilir ama maddi olmayan üstünlükleriyle ilgili olmasına *mülkiyet avantajı* (ownership specific effect) adı verilir (Dunning, 2010, s.174). Bu kapsama fikri mülkiyet hakları, yönetim modelleri, markalar dâhildir.

Dunning Birleşik Krallıkta faaliyet gösteren ABD menşeli firmaların verimliliğinin ana ülkelerinden düşük olması durumunu ise firmaların devredilemez özelliklerine bağlı olduğunu savunmuştur. Buna *bölgesel avantaj* (location specific effect) adı verilir (Dunning, 2010, s.174). Pazar büyüklüğü, doğal kaynak bolluğu, yatırım yapılacak ülkenin bölgesel entegrasyona dâhil olup olmadığı gibi durumlar bölgesel avantajla ilgilidir.

Dunning, çalışmasında yabancı firmanın sahip olduğu lisans ve patent gibi hakları yerel firmaya sözleşme karşılığı kullandırmak yerine piyasaya girerek doğrudan yatırım yapmasını incelemiştir. Buradan yola çıkarak firmaların ülke dışındaki aktivitelerinin analizine *içselleştirme avantajını* da (internalisation-specific effect) eklemiştir (Kaya Kanlı, 2015, s.7). Buradaki avantaj, çokuluslu işletmelerin ellerindeki varlıklarını lisans verme gibi yöntemlerle ev sahibi işletmeye kullandırmak yerine kendi kuracağı yavru işletme ile yerel piyasada faaliyet göstermeyi tercih etmesidir. Lisans anlaşması yapmanın hukuki ve idari yapıya daha kolay uyum sağlama, piyasaya giriş maliyetlerini düşük tutma gibi avantajları olmasına rağmen; çokuluslu işletmeler tarafından lisans yoluyla kullanılan teknolojinin, taraflar arasında bir sorun çıktığında

lisans alan işletme tarafından taklit edilme riski, lisansa konu olan teknolojinin veya know-how'un nitelikli iş gücü tarafından kullanılması gerekliliği gibi faktörler nedeniyle doğrudan yabancı yatırımlar, lisanslamaya tercih edilebilmektedir (Bayar, 2013, s.30).

Eklektik paradigma uluslararası üretimin kapsamı ve şekli hakkında üç maddeden bahseder (Dunning, 2010, s.176):

1.Yatırım yapılacak bir ülkede, o ülkenin yerel üreticilerine göre rekabet üstünlüğüne sahip olmalıdır.

2.Üretim ve üretilen varlıkların kullanımı için firmaların içselleştirmede kendi çıkarlarını ne ölçüde düşündüğü; ve bunu yaparak firmaya ne kadar değer kattığı önemlidir.

3.Firmaların bu katma değerli ürünleri ulusal sınırları dışına çıkarmayı seçtiği yeri hangi ölçülere göre seçtiği önemlidir.

Tablo 1

Uluslararası Üretimin Belirleyicileri

Uluslararası Üretim Çeşitleri	Mülkiyet Avantajı	Bölgesel Avantaj	İçselleştirme Avantajı
1.Kaynak Tabanlı	Sermaye, teknoloji, Piyasaya giriş	Kaynaklara sahip olma	Doğru fiyatta arz istikrarını sağlamak.Piyasaların kontrolünü sağlamak.
2.İthal İkamesi Üretim	Sermaye, teknoloji, Yönetim ve organizasyon yeteneği, AR-GE ve ölçek ekonomileri	Ham madde ve emek maliyeti, hükümet politikaları (ithalat engelleri, yatırım teşvikleri vs.)	Teknolojinin avantajlarından yararlanmak, yüksek işlem ve bilgi maliyeti vs.
3.İhracata Yönelik Üretim	Piyasaya giriş	Düşük emek maliyeti, ev sahibi hükümet tarafından yerel üreticiye teşvikler	Dikey entegrasyon ekonomileri
4.Ticaret ve Dağıtım	Dağıtım için ürünler	Yerel piyasalar. Müşterilere yakın olma. Satın alma sonrası servis hizmeti vs.	Satış mağazaları sağlamak ve şirket ismini koruma gerekliliği
5.Yan Hizmetler	Piyasaya giriş (diğer yatırımcı durumunda)	Piyasalar	2/4 gelince
6.Karışık	Çeşitli- coğrafi çeşitlendirmeyi kapsar (havayolları, oteller)	Piyasalar	Çeşitli

Kaynak: John H. Dunning, " Toward an Eclectic Theory of International Production: Some Empirical Tests", Journal of International Business Studies, 1980, s.13.

2.2.5. Aliber'in Farklı Para Bölgeleri Kuramı

Aliber (1970), doğrudan yabancı yatırımları para biriminin gücünü temel olarak açıklamıştır. Aliber' göre zayıf para birimine sahip ülkeler güçlü para birimine sahip ülkelere göre daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmektedirler. Aliber hipotezini Kanada, ABD ve Birleşik Krallık üzerinde test etmiş ve hipoteziyle tutarlı sonuçlar elde etmiştir. Aliber'in teorisi fazla destek bulsa da eşit güçte para birimleri olan iki gelişmiş ülke arasındaki yatırımların nasıl olduğuna dair bir açıklama getirememektedir. Ayrıca hipotez zayıf para birimine sahip olan gelişmekte olan bir ülkenin güçlü para birimine sahip olan gelişmiş ülkeye neden yatırım yaptığını da açıklayamamaktadır (United Nations ESCAP, 2014, s.11-12).

2.2.6. Hirsch Modeli

Hirsch'e göre mükemmel pazar, faktör hareketsizliği, sıfır nakliye maliyeti, uluslararası özdeş üretim fonksiyonları ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımı uluslararası ticareti açıklamaya uygun varsayımlar değildir. Uluslararası faktör hareketliliğinin mümkün olduğu varsayılsa bile, doğrudan yabancı yatırımlar gerçekleşmeyecektir. Örneğin, sermayenin tamamen engellenmediği varsayılırsa, iki ülke arasındaki sermaye maliyetleri eşitlenir; dolayısıyla, doğrudan yabancı yatırım için teşvike gerek yoktur. O'na göre yabancı yatırım en iyi "endüstriyel organizasyon" ve "konum modeli" ile açıklanabilir. Hirsch'in modeli,yabancı yatırım yapan firmaların teknolojiye ve bilgiye önem vermesi gerektiğini savunur.

2.2.7. Caves Ekonomileri

Caves'e göre doğrudan yabancı yatırım üç nedenle yapılır. Bunlar; girişimcinin özellikleri, soyut sermaye ve çok tesisli işletmelerdir. Caves'e göre bir firmanın yurtdışında üretim yapmaya karar vermesi için yapacağı DYY'nin ihracat ve lisanslamadan daha fazla getiri sağlaması gerekir ve firma yerli firmaların sahip olduğu avantajdan daha büyük bir avantaja sahip olduğunu bilmelidir.

2.2.8. Genel Denge Yaklaşımı

Helpman tarafından ortaya atılmıştır.Hipotez, firmanın merkezinin bulunduğu yer dışında başka bir ülkede tek bir üretim tesisi kurabileceğini varsayar. Nakliye

masrafı ve tarifelerin olmaması gibi etkenler yüzünden firma hiç bir zaman ikinci bir üretim tesisi açamaz ve böylelikle firma dikey olarak büyür. Helpman'ın modeli, dikey bir çok uluslu şirketin (ÇUŞ) üretime başlamak için seçtiği farklı konumlardaki faktör donanımlarının da farklılığına dayanır. Model, firmaların karlarını en üst düzeye çıkarmak için maliyeti en aza indirecek yerleri seçmek istediklerini savunmaktadır (United Nations ESCAP, 2014, s.17).

2.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TÜRLERİ

Doğrudan yabancı yatırımların türlerini mülkiyet durumuna göre; yapılan yatırımın yeni işletme yaratmasına göre; yapılan yatırımın üretim zincirindeki yerine göre ve yapılan yatırımın amacına göre olmak üzere dört ana başlık altında inceleyeceğiz.

Şekil 2. Doğrudan yabancı yatırım türlerinin sınıflandırılması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.3.1. Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2.3.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Bağlı Şirket

Ortak girişimler (joint ventures) iki ya da daha fazla ana işletmenin oluşturduğu, ana işletmelerden en azından birinin merkezinin, ortak girişimin faaliyet gösterdiği ülkenin dışında yer aldığı, yasal olarak ayrı bir kişiliği bulunan, ana işletmeleri temsil eden yeni bir işletmedir. Ortak girişimler üretimde kullanılacak hammaddeye yakın olma, pazara yakın olma, yatırım yapılacak ülkedeki ucuz işgücünden yararlanma gibi nedenlerle kurulur.

2.3.1.2. Şirketler arası Birleşmeler ve Satın Almalar

Birleşmeler (mergers) iki ya da daha fazla işletmenin tek bir yapı altında bir araya gelmesidir. İşletmeler bu birleşmeden sonra tüzel kişiliklerini kaybederler.

Satın alma (acquisitions); varlıkların kontrolünün yerelden yabancı bir şirkete devredilmesi durumunda gerçekleşir ve bu yerel şirket yabancı şirketin iştiraki olur.

Bu tür yatırımlar rekabet üstünlüğü sağlamak, finansal risklerden kaçınmak, üretimi artırmak gibi nedenlerden dolayı tercih edilir.

2.3.1.3.Stratejik Birleşmeler

Firmalar kendi üretim alanlarına yakın ya da aynı üretim alanındaki başka bir firmayı satın alır. Bunu genelde farklı bir ülkedeki şirketlerle yaparlar. Bu tür birleşmelerin en önemli amaçlarından biri pazarı genişletmektir.

2.3.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2.3.2.1.Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investment)

Yeşil alan yatırımlarına sıfırdan yatırımlar da denir. Ev sahibi ülkede sıfırdan bir firma kurmayı gerektirir. Yeni bir yatırım yapan, o ülkenin sermaye stokunda artış sağlayan, ev sahibi ülkenin istihdamına katkı sağlayan yatırımlardır. Ev sahibi ülkeye teknoloji transferi sağlar. Ancak bu yatırım çeşidi yerel üreticinin pazardaki payını olumsuz etkileyebilir. Ayrıca bu yatırım türünde yeni firma kurulduktan sonra elde

edilen kâr yatırıma ev sahipliği yapan ülkeden merkez firmanın bulunduğu ülkeye doğru gidebilir.

2.3.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investment)

Bir firmanın yeni bir üretim faaliyeti başlatmak için mevcut üretim tesislerini satın alması veya kiralamasıdır. Bu yatırım işletmeler için maliyet tasarrufu sağlar. Ev sahibi ülkede yeni tesisler inşa etmek için gereken, inşaat izni, tesis için mekân bulmak gibi maliyetlerden tasarruf sağlar.

2.3.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2.3.3.1. Yatay Yatırımlar

Bir firmanın aynı ürünü üretmek için başka bir ülkede yaptığı yatırımlara yatay yatırımlar denir. Bir ülke pazarında satış yapmanın önünde engeller olduğunda ya da ulaşım maliyetleri çok yüksek olduğunda firmalar genelde bu yolu seçer.

2.3.3.2. Dikey Yatırımlar

Üretimin her bir kısmının farklı bir ülkede yapılmasını ifade eder. Bu yatırım çeşidinde üretimin her bir aşaması farklı ülkeler arasında dağılır. Üretimde kullanılan girdilerin farklı coğrafyalarda bulunuyor olması ve bunları taşıma maliyetlerinin yüksek olması bu yatırım çeşidinin tercih edilmesinde önemli bir etkidir. Dikey yatırımlar genelde vasıfsız işgücünün göreceli olarak bol olduğu bölgelerde vasıfsız emek yoğun üretim faaliyetlerini gerçekleştirme arzusu ile yapılmaktadır (Beugelsdijk, S, ve diğerleri, 2008, s.454).

2.3.4. Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2.3.4.1. Piyasaya Yönelik Yatırımlar

Yeni pazarlara girmeyi ya da mevcut pazarlarda devam etmeyi sağlayan yatırımlardır. Firmalar büyük piyasalardaki olanaklardan faydalanabilmek için farklı ülkelere yatırım yapmaktadır. Ayrıca firmaların yeni pazar aramak dışında tedarikçileri

ve müşterileri takip etmek, ürünleri yerel ihtiyaca uygun hâle getirmek ve pazarı yakından takip etmek için yaptıkları yatırımlarda bu kapsama girer.

2.3.4.2. Verimliliğe Yönelik Yatırımlar

Firmaların yatırım yapacakları ülkedeki ölçek ekonomilerinden fayda sağlamak amacıyla o ülkeye yatırım yapması bu kategoride değerlendirilir. Bu yatırımlar ucuz işgücü, ucuz hammadde, dağıtım ve taşıma maliyetlerini azaltma gibi doğrudan yabancı yatırım yapma amacından ziyade firmaların kârlılık oranlarını artırmak istemesinden dolayı yapılır. Diğer nedenlerin sonraki aşamasında yapılan yatırımlar olarak görülür.

2.3.4.3. Kaynağa Yönelik Yatırımlar

Bu amaca yönelik yatırımlarda firma hammadde, doğal kaynak veya ucuz işgücü gibi girdilere kolay ulaşabilmek istediği için doğrudan yabancı yatırıma yönelir.

2.3.4.4. Varlığa Yönelik Yatırımlar

Bu yatırımlar stratejik varlıklara yöneliktir. Firmaların yatırım yapılacak ülkedeki fiziki ve fiziki olmayan varlıkları elde etmek için yapılır. Mevcut teknolojilerin kullanılmasından ziyade yeni teknolojilerin peşinde olmak bu yatırımın belirleyicisidir. Yatırım yapılacak ülkenin teknoloji, vasıflı işgücü gibi donanımlarında yararlanmak asıl amaçtır. Firma küresel gücünü artırmayı ve rakiplerini zayıf bırakmayı amaçlar.

2.4. ÇOKULUSLU ŞİRKETLER

Çokuluslu şirketler; farklı ülkelerde etkinlik gösteren ve onları kontrol edebilen şirketlerdir. Birden fazla ülkede doğrudan yabancı yatırım yapan, ana ülke dışında da mal ve hizmet üreten, yönetiminde de farklı ülkelere bireylerin söz sahibi olduğu firmalar olarak da tanımlanabilir.

Savaş sonrası dönemin en dikkat çekici ekonomik olaylarından biri, çokuluslu şirketlerin yükselişi oldu. Endüstri sonrası toplumlarda hiç bir ekonomik örgütlenme çokuluslu şirketler kadar hızlı bir şekilde yükselmemiştir.

Çokuluslu şirketler, dünyadaki küreselleşmenin en önemli unsurlarındandır. Günümüzde uluslararası faaliyetlerin büyük çoğunluğu çok uluslu şirketler vasıtasıyla yapılmaktadır. II.Dünya savaşından sonra ülke ekonomilerinin dışa açılmasıyla birlikte uluslararası ticaret arasındaki engellerin azalması ve ülkelerin birbirine bağımlı hâle gelmesiyle çok uluslu şirketlerin sayısında ciddi oranda bir artış meydana gelmiştir(Koçtürk ve Eker, 2012, s.35).

Çokuluslu şirketlerin yatırımlarını genelde sermayesi bol ülkeden sermayesi kıt emeği yoğun olan ülkeye yapması beklenir. Ancak savaş sonrası döneme bakıldığında çokuluslu şirketlerin doğrudan yatırımlarını genelde sermayesi bol olan ülkeden diğer sermayesi bol olan ülkeye yaptığı gözlenmektedir (Buckley ve Casson, 2002, s.31).

DYY'ler çokuluslu şirketlerin kendini gösterdiği tek alan değildir. Çokuluslu şirketler coğrafi olarak dağılmış, ev sahibi ülkelerde işbirlikleri yaparak firmalar arası yapılan farklı işlemleri konu alır (Durgan, 2016, s.16).

Çokuluslu şirketlerin bazı özelliklere sahip olması gerekir:

- Farklı ülkelerdeki üretim ağlarında kontrolü ve koordinasyonu sağlayabilmek
- Sektöre girecekleri ülkedeki avantajları ve dezavantajları iyi bilmek
- Yatırım yapılacak ülkenin uyguladığı ekonomi politikalarına ve bürokratik uygulamalarına hakim olmak
- Güçlü bir şirket içi finansal sisteme sahip olmak
- Coğrafi esnekliklere sahip olmak
- Güçlü bir merkezi denetime sahip olmak

Çokuluslu şirketler kapitalist sistemde var oldukları için asıl amaçları kâr etmektir.Kâr maksimizasyonu sağlamak ya da maliyet minimizasyonu sağlamak, hisse değerlerinde artış yaratmak çokuluslu şirketlerin performansa yönelik amaçlarındandır.

Farklı bölgelerdeki teknolojik imkanlara erişmek ve farklı bölgelerde AR-GE çalışmaları yürütmek çokuluslu şirketlerin teknolojiye yönelik amaçlarındandır.

Şirketin kârını optimal seviyede tutacak bölgelerde ve değişen şartlara göre bu optimal seviyeden fazla sapma göstermemek için coğrafi olarak üretimi farklı bölgelere

kaydırabilecek esneklikte olmak şirketin üretim esnekliğine yönelik amacını anlatmaktadır

Çokuluslu şirketler üç grupta incelenebilir. Bunlar (Kutay, 2014);

1. Etnosentik (ana ülke kökenli, tek merkezli),
2. Polisentrik (yabancı ülke kökenli, çok merkezli) ve
3. Geosentrik (dünya merkezli) şirketlerdir.

Tek merkezli şirketlerde (etnosentik) kararlar ana merkez tarafından ya da tek bir kişi tarafından alınır. Farklı ülkelerdeki ana merkeze bağlı şirketler bu karara uymak zorundadır. Ana merkez dışındaki şirketlerdeki karar almadaki sorumluluğu azaltır.

Çok merkezli şirketlerde (polisentrik) kararlar belirlenmiş farklı merkezlerde alınır. Bu şirket tipinde üretim bölgesine ya da üretim şekline bağlı olarak yaşanan sorunlarda, daha yerel merkezlerde karar alma hakkı olduğu için, çözüme ulaşmak daha kolay olur.

Dünya merkezli şirketler (geosentrik) ise; şirket yönetiminde baskın bir merkez ya da ülke bulunmayan şirketlerdir. Bu şirketler buldukları ülkedeki yönetim şekillerini benimserler. Her ülkede o ülkenin işgücü ile çalışırlar. Bu yöntem şirketlere buldukları bölgedeki pazarı yakından tanıma, tüketici beklentilerini detaylı bir şekilde bilme gibi özellikler verir (Yavuz ve Sivrikaya, 2009, s.1229).

Çok uluslu şirketler farklı ülkelerdeki pazarlara ya sıfırdan doğrudan yatırım yaparak girerler ya da var olan bir şirketi satın alarak ya da o şirketle birleşerek girerler.

Sıfırdan yapılan yatırımlar ev sahibi ülkenin ekonomisine daha büyük katkılar yaparlar. Eğer bir ülkeye yeni bir üretim tesisi kurulursa o ülkenin işgücü istihdam edilir. Yatırım yapan şirketin ya da ülkenin üretim teknolojisi ev sahibi ülkeye aktarılır.

Ancak son dönemlerde çokuluslu şirketler tarafından birleşmeler veya satın almalar tercih edilmektedir. Bu yatırım çeşidi ülkeye fazla katkı sağlamazken şirketin ülke piyasasına girmesini sağlar; ayrıca bu yatırım çeşidinde şirketin tekrardan o piyasadan çıkması da sıfırdan yatırıma göre daha kolaydır. Birleşme ve satın almalar şirketlere güçlerini birleştirme ve yatırımcı şirkete varlıklara hızlı ulaşabilme imkanı verir.

Çokuluslu şirketler dünya ticaretinde önemli bir yer tutmaktadır. 2017'de UNCTAD tarafından yayımlanan Dünya Yatırım Raporu'na göre 2007'de dünyadaki ilk 100 çokuluslu şirketin dış operasyonları dünya dış varlıklarının yüzde 9'unu, dış

satışların yüzde 16'sını dış istihdamın yüzde 11'ini oluşturmaktadır (UNCTAD, 2009, s.17). 2017'de ise dünyadaki ilk 100 çokuluslu şirketin dış operasyonları dünya dış varlıklarının yüzde 9'unu, dış satışların yüzde 17'sini, dış istihdamın yüzde 13'ünü oluşturmaktadır. En önemli küresel çok uluslu şirketler, dünyadaki çokuluslu şirketlerin tahmini yüzde 0.1'ini temsil ediyorlar fakat 2017'deki toplam satışları dünya GSYH'nın yüzde 10'una eşittir (UNCTAD, 2018, s.26).

2.5. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

Türkiye üç kıtanın kavşağı olan ve bir çok sınır komşusuna sahip bir ülkedir. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımın durumu ve ülke içindeki doğrudan yabancı yatırım dağılımını belirlerken ülkenin bu özelliğini göz ardı etmemek gerekir Türkiye'de uluslararası doğrudan yabancı yatırım; ülkedeki sosyal, ekonomik ve politik etkenleri yansıtan düzensiz bir yapı ile karakterize edilmiştir (Deichmann, Karidis ve Sayek, 2003, s.1767).

Çalışmamızda Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım tarihi üç dönem altında incelenmiştir.

2.5.1. 1923-1950 Dönemi

Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda, DYY tam olarak engellenmemiş ama tam olarak teşvik de edilmemiştir. Osmanlı'da 16. yy'da yabancı ülkelere sağlanan kapitülasyonların Osmanlı'nın son dönemlerinde ekonomide ciddi sıkıntılar yaratmasından dolayı Cumhuriyet yönetimi DYY mevzusuna temkinli yaklaşmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, I. İzmir İktisat Kongresinde' de DYY mevzusuna bakış açısını şu sözleri ile belirtmiştir:

“... efendiler, ekonomi alanında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki, yabancı sermayeye düşmanız. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Kanunlarımıza uymak koşuluyla yabancı sermayeye gerekli güvenceyi vermeye her zaman hazırız. Yabancı sermaye bizim emeğimize katkıda bulsun ve bizimle onlar için yararlı sonuçlar versin...” (Ökçün,1997, s.211).

Cumhuriyetin ilk yıllarında savaş sonunda Müslüman olmayan sermaye sahipleri ülkeyi terk ettiği için ülke ekonomisi bundan olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca kazanılan siyasi bağımsızlıkla birlikte ekonomik bağımsızlığı da kazanabilmek için demiryolları deniz taşımacılığı gibi kamu hizmeti veren firmaların değerleri karşısında millileştirilmesi yoluna gidilmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012).

1924 yılında Türkiye' de , 7'si demiryolu, 6'sı kömür işletmesi, 23'ü banka, 11'i belediye ile ilgili imtiyaz, 12'si endüstriyel işletme ve 35'i ticari şirket olmak üzere 94 adet DYY firması vardı (Erdilek, 2006, s.20).

Türkiye'de 1920 ile 1930 yılları arasında 66 adet yabancı sermayeli anonim şirket kurulmuştur. Bunların toplam sermayesi 31,4 milyon TL tutarındadır. Bu şirketler ülkede kurulacakları lokasyon olarak başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir ve Adana'yı seçmişlerdir (Yavan ve Kara, 2003, s.27).

Bu dönemde yabancıların Türk ortaklarla kurduğu şirketlerin de sayısı fazladır. 1923-1930 yılları arasında kurulan anonim şirketlerdeki 71 milyon TL değerindeki ödenmiş sermayenin %43'ü yabancı sermaye katılımlı şirketlere aitti. Karma sermayeli şirketlerin sektörler göre dağılımına baktığımızda en yüksek pay imalat sanayinindir. Bunu elektrik havagazı işletmeleri ve banka ve sigorta şirketleri izlemiştir (Tezel, 2015, s.233).

Türkiye'ye 1930 ile 1950'li yıllar arasında düşük oranlarda DYY gelmiştir. Bu dönemdeki DYY akışındaki daralmanın en önemli sebebi II.Dünya Savaşı'dır. Ülkeler arasındaki ticaret sekteye uğramış ve Türkiye savaşa girmemek için kendisini dışarıya kapalı hâle getirmiştir. Bu dönemde yabancı yatırımların millileştirilmesi de önem kazanmıştır. Başta demiryolları ve limanlar olmak üzere 21 yabancı şirketin millileştirilmesi hareketi başlamıştır (Erdoğan,2012, s.218).

2.5.2. 1950-1980 Dönemi

1950'li yıllar Dünya Savaşı sonrasına denk geldiği için hem dünyada hem Türkiye'de uluslararası ticarete canlanma yaşanan yıllardır. Bu yıllarda ülkedeki hükümetler tarafından yabancı sermayeye daha olumlu bakılmaya başlanmış ve daha liberal politikalar izlenmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak Türkiye'ye çok uluslu şirketler bu yıllarda girmeye başlamıştır.

Türkiye'de 1950 ve 1960'lı yıllar yabancı sermayelerin geliş ve gidişine yönelik yasal düzenlemelerin yapıldığı bir dönem olmuştur (Erdoğan, 2012, s.219).

Türkiye'de 1947-54 yılları arasında kurulan hükümetler, yabancı sermayeyi teşvik edici bir tutum izlemişlerdir. Bu bakış açısını destekleyen en önemli adım ise 01.08.1951 tarihli ve 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" ile atılmıştır. Bu kanuna göre yabancı sermaye ülkede tekel veya özel bir ayrıcalık oluşturmayacak, Türk özel teşebbüsüne açık alanlarda çalışacaktır (Bozdağlıoğlu &

Evlimoğlu, 2014, s.39). 18 Ocak 1954'te ise bu kanun daha liberal politikalarla desteklenerek ekonomi bütünüyle yabancı sermayeye açılmıştır.

Yabancı sermayenin teşvik edilmesi için çıkarılan kanun sonrasında birlikte de Türkiye'ye büyük oranlarda yabancı bir yatırım gelmemiştir. Türkiye'ye 1954 yılı öncesinde 2,8 milyon \$, 1954 ve 1959 yılları arasında 12,6 milyon \$, 1960 ve 1969 yılları arasında 160,3 milyon dolar \$ yabancı sermaye girişi olmuştur. Giren yabancı sermayede firma sayısı (93 adet) ve sektör oranı (%86,29) olarak en yüksek pay imalat sanayine aittir (Yavan ve Kara, 2003, s.29).

Türkiye bu dönemde ortalama 6,5 milyon \$'lık yatırım çekerken, çok kısıtlayıcı koşullar öne süren yabancı sermaye yatırımı kanunları olan Brezilya ortalama 1,2 milyar \$, Meksika 600 milyon\$ doğrudan yabancı sermaye çekmişlerdir. Bu duruma Türkiye'de o dönemde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, bürokratik engeller, altyapı ve nitelikli işgücü eksikliğinin neden olduğu düşünülebilir (Dumludağ, 2006, s.226).

1980 öncesindeki en önemli gelişme 1973 yılında doğrudan yabancı yatırımların artmasıdır. Bu dönemde ithalatı kolaylaştırıcı önlemler alınması ve Avrupa Topluluğu ile imzalanan Katma Protokol gereği gümrük indirimlerinin uygulanması ile üretiminin büyük kısmı ithal edilen hammaddeye bağlı olan yabancı şirketler hammaddeye daha rahat ulaşır duruma gelmiş ve bu da üretimlerini artırmıştır (Erdoğan, 2012, s.221).

2.5.3. 1980 Sonrası Dönemi

Bu dönem Türkiye'nin dışa açılmaya başladığı dönemdir. Özellikle 1970'li yılların sonuna doğru ekonomik göstergelerdeki önemli bozulmalar ekonomi politikasını değiştirmekle sonuçlanmıştır. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile, dışa açık ekonomi politikası ve ekonomide serbestlik ilkesi ışığında, yabancı sermaye hareketleri ve dış ticaret üzerindeki kısıtlamaların kalkması için önemli adımlar atılmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişini artırmak amacıyla ilgili atılan adımların başında Yabancı Sermaye Dairesi'nin Devlet Planlama Teşkilatı bünyesine alınması gelir. 50 milyon dolara kadar olan başvurular ve izinler burası tarafından verilecektir. 50 milyon dolar üzerindeki izinleri Bakanlar Kurulu verecektir. En son olarak da 1992 yılında Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesinde Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014, s.42).

24 Ocak Kararları ihracat teşviki, tasarrufların teşviki, esnek kur politikası, gümrük vergisinde indirim, faiz oranlarında serbestlik gibi reformlar yapmıştır. 1990

başlarındaki düzenlemelerle sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi son aşamaya gelmiş ve Türkiye’de yerleşik kişilerin uluslararası piyasalardan borçlanması serbest bırakılmıştır. 1990 yılında Türk parası konvertibl hâle gelmiştir. Bu kararlarla birlikte Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye miktarı artmıştır (Koçtürk ve Eker, 2012, s.40).

Türkiye 1980 ile 1990 arasında istenilen DYY seviyesine ulaşamamıştır. Türkiye'de DYY ancak 2000'li yıllarda istenilen seviyeye gelmiştir. 2000 yılından önce DYY girişlerinin az olmasının nedenlerine bakıldığında; yüksek enflasyon, ekonomik ve politik istikrarsızlık, devlet yetkilileri tarafından yabancı yatırımcıya verilen ama tutulmayan sözler, yüksek kredi maliyeti, rekabet yetersizliği, aşırı bürokratik uygulamalar ve sık sık yapılan değişiklikler görülmektedir (Temiz ve Gökmen, 2009, s.12). Aynı zamanda 1997' de Güneydoğu Asya'da başlayan ve 1998'de Rusya'da ortaya çıkan krizlerin dünya ülkelerinin ekonomilerini etkilemesinin de 90'lı yıllarda Türkiye'de DYY akışının az olmasına neden olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, yine de, 1990'lı yıllarda ülkedeki DYY akışı yıllık 772 milyon \$'a ulaşmıştır. Ayrıca 1999 yılında Türkiye'nin AB için aday ülke statüsüne alınması da DYY çekme konusunda Türkiye'yi cazip hale getirmiş olduğu düşünülebilir (Erdilek, 2006, s.24).

1999 yılında IMF ile imzalanan stand-by anlaşması ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın uygulamaya konması sonrasında, doğrudan yabancı yatırımlarda beklenen hareketlenmeler yaşanmıştır.

2001 yılı Kasım ayında Türkiye' de yatırım ortamını düzenlemek amacıyla bir reform programı hazırlanmıştır. 2002 Ocak ayında hükümet ve özel sektör temsilcilerinden oluşan Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOIKK) Türkiye'deki Yatırım Ortamını İyileştirme Programı'nı uygulamak amacıyla kurulmuştur. YOIKK, yatırım ortamındaki problemleri araştırmak ve çözmek için bu konuyla derinlemesine ilgilenen teknik komiteler kurmuştur. YOIKK, Türkiye Yatırım ve Danışma Konseyi'ni 20 yabancı şirketin genel müdürlerinden oluşan bir ekipten oluşturmuştur. Konsey'in ilk toplantısı 2002 yılı Temmuz ayında planlanmış; ancak, siyasi sebeplerden dolayı gerçekleştirilememiş ve Konsey ilk toplantısını 2004 yılı Mart ayında yapmıştır (Erdilek, 2006, s.26).

2001 yılı krizi 1990'lı yıllarda artan DYY ivmesini yeniden azaltmış olmasına rağmen yine de ülkeye giren DYY 'de artış olmuştur. Bunun en önemli nedeni, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün, yabancı yatırımcının şirkete sağladığı kısa, orta ve uzun vadeli kredileri OECD'nin yabancı sermaye tanımına uygun

olarak artık "ülkeye gelen yabancı sermaye sayması" uygulamasıdır (Yavan ve Kara, 2003, s.32).

Özellikle 200'li yıllarda artan doğrudan yabancı yatırım girişleriyle Türkiye'deki DYY stoku da artış göstermiştir. UNCTAD'a göre Türkiye; DYY stoku bakımından 2006 yılında Dünyada 25. sırada, 2007 yılında ise 21. sırada yer almıştır. Türkiye 2008-2010 dönemi için yatırım yapılabilir ülkeler arasında ise 15. sırada yer almıştır. Ancak 2009 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle Türkiye'de 2003'ten beri artış trendi gösteren DYY akışı azalmıştır. DYY'deki artış tekrar 2011 yılında yakalanabilmiştir (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014, s.44).

Türkiye 2015 yılında 134, 2016 yılında ise 138 DYY projesine sahiptir. Siyasi karışıklık ve komşu ülkelerdeki çatışmalara rağmen ortalama %3 seviyesinde bir DYY çekebilmiştir. Bu rakamlarla birlikte Türkiye'de bu projelerle sağlanan istihdam 7 bin 179 olarak gerçekleşmiştir (Ernst & Young, 2017, s.16).

2017 yılında ise Türkiye'ye 5,6 milyar \$ doğrudan yabancı yatırım girişi olmuştur. 2017 yılında en çok DYY alan sektör hizmet sektörü olmuştur. Onun alt dalında ise finans ve sigortacılık sektörü yer almıştır. İkinci sırayı ise önceki yıla göre neredeyse %100'lük bir artış sağlayan ulaştırma ve depolama alt sektörü almıştır. 2017 yılında üçüncü sırada olan imalat sektörü ise önceki yıla göre %44'lük bir azalış sergilemiştir.

Deloitte Türkiye "2017 Yılı Birleşme ve Satın Alma Raporu"na göre; Türkiye'de 2017 yılında 298 adet satın alma ve birleşme işlemi gerçekleşmiş ve bu işlemlerin toplam hacmi yaklaşık 10.3 milyar \$ olmuştur. Bu tutar, 2016 yılına kıyasla %41'lik bir artışı göstermektedir. Toplam işlem adedi bazında ise 2017 yılı melek yatırımcıların ve girişim sermayesi aktivitelerinin artışı ile tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşmıştır(YASED, 2018, s.2).

BÖLÜM III

ÇEKİM MODELİ ve LİNDER HİPOTEZİ

3.1. Çekim Modeli

Çekim modeli uluslararası ticareti açıklamada sıklıkla kullanılan bir analiz aracıdır. Model, uluslararası ticarete ülkeler arası mesafeyi değişken olarak analizlere dâhil etmiştir. Coğrafi mesafe değişkeni ile birlikte ülkeler arasındaki ticaret incelenirken göz ardı edilen ulaşım ve taşıma maliyetleri de analize dahil olmuştur. Çekim modeli ilk olarak 19. yy'da Ravenstein tarafından göç çalışmalarına uyarlanmıştır.

Çekim modeli oluşturulurken fizik biliminde Newton tarafından geliştirilen yer çekimi kanunundan esinlenilmiştir. Newton' un yer çekimi teorisine göre iki kütle arasındaki çekim gücü, kütlelerin büyüklüğü ile doğru orantılı; aralarındaki mesafenin karesi ile ters orantılıdır. Yani, kütleler büyüdükçe çekim gücü artar, aralarındaki uzaklık arttıkça çekim gücü azalır. Yer çekimi kanunu aşağıdaki gibi formüle edilir:

$$F_{ij} = G \frac{M_i M_j}{D_{ij}^2}$$

Bu formülasyonda;

F_{ij} : Cisimler arasındaki yerçekimi kuvvetini

G: Yerçekimi sabitini

M_i : i cisminin kütlelerini

M_j : j cisminin kütlelerini

D: i ve j cisim arasındaki mesafeyi ifade eder.

Fizikteki çekim teorisini sosyal bilimlere ilk uyarlayan kişi Carey'dir. Carey' e göre fizikin ve sosyal bilimlerin işleyişi aynı şekildedir. Bir bölgedeki daha fazla insanın, “insan kitlesi” ile doğru orantılı olan ve insanlar arasındaki mesafeyle (sadece coğrafi değil, aynı zamanda sosyal veya psikolojik mesafe) ters orantılı olan daha güçlü “sosyal çekici güç” anlamına geldiğini iddia etmiştir. Carey, kitle davranışlarının belirleyicileri, özellikle de nüfusun büyüklüğü, uzaklık ve insanlar arasındaki cazip güç arasındaki karşılıklı bağımlılığa odaklanan çekim modeline dayalı çalışmalar başlatmıştır (Folfas, 2011, s.2).

Çekim modeli uluslararası ticaret literatüründe ise son 50 yıldır yaygın olarak kullanılmaktadır. Çekim modeli öncelikle Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963) tarafından iki ülke arasındaki ikili ticaret akışlarının kendi ulusal gelirleriyle pozitif, kendi aralarındaki ikili mesafe ile negatif ilişkili olduğu varsayımıyla uluslararası ticarete uygulanmıştır (Bergeijk ve Brakman, 2011, s.979). Zamanla çekim modeli uygulamaları daha spesifik hâle gelmiş ve model tahminlerini yapmak için bir çok farklı değişkenler kullanılmaya başlanmıştır. Ticaret anlaşmaları, döviz kuru oynaklığı, döviz birimleri, ülkelerin birbirine olan sınır etkisi, ortak veya ilgili dil kullanımının etkilerini tahmin etmek için de sıklıkla kullanılmıştır (Baldwin ve Taglioni, 2006, s.1).

Çekim modeli, iktisat literatüründe en çok kullanılan ampirik modellerden biri olmak birlikte, faktör hareketliliği ve ticaretin birlikte etkileşimini en iyi açıklayan modellerden biridir. Modelin kullanıldığı ampirik çalışmalarda analizde çıkan katsayı tahminlerinin iktisat literatürüyle örtüşmesi çekim modelini popüler hale getirmekle birlikte, modelin uygulanmasında literatüre ters sonuçların çıktığı da çok olmuştur.

3.1.1. Basit Çekim Modeli

Çekim modeli uluslararası ticaret analizi için ilk kullanıldığında aşağıdaki gibi formüle edilmiştir:

$$Trade_{ij} = C \frac{Y_i Y_j}{D_{ij}} \quad (1)$$

Bu formülasyonda;

Trade_{ij}: i ve j ülkeleri arasındaki ticareti

C: sabit katsayıyı

Y_i: i ülkesinin GSYH'ini

Y_j: j ülkesinin GSYH'ini

D_{ij}: i ve j ülkesi arasındaki mesafeyi temsil etmektedir.

Bu modele göre iki ülkenin ekonomileri ne kadar büyükse aralarındaki ticarete o kadar büyüyecektir. İki ülke arasındaki coğrafi uzaklık ise ülkeler arasındaki ticareti azaltıcı bir etki gösterecektir. Çekim modelinin analizlerde ilk kullanılmaya başlandığı zamanlar formülde de görüleceği gibi iki ülke arasındaki ticaret ülkelerin ekonomik

büyüklüğü ve aralarındaki mesafeye bağlıdır. Modelde ülkeler arasındaki mesafe ise ulaşım ve taşıma maliyetleriyle ilişkilidir; ülkeler arasındaki uzaklık arttıkça ulaşım ve taşıma maliyetleri de artar ve aralarındaki dış ticaret bundan negatif etkilenir. Modelin analizinde mesafe değişkeninin negatif işaretli olması beklenirken diğer değişkenlerin pozitif işaretli olması beklenir. Çekim modeli kullanılan ilk haliyle statik bir modeldir.

3.1.2. Genişletilmiş Çekim Modeli

İlerleyen dönemlerde çekim modeli yukarıda anlatılan üç değişkenle sınırlı kalmamıştır. Modele politik, kültürel, tarihsel ve farklı ekonomik bir çok değişken ve kukla değişkenler eklenerek analiz yapılmaya devam edilmiştir. Bu durumda kullanılan modellere genişletilmiş çekim modeli adı verilmektedir. Genişletilmiş çekim modeli kullanılarak yapılmış analizlerde genelde kullanılan diğer değişkenler döviz kurları, ülkelerin nüfusu, ülkelerin istihdam oranları, eğitim seviyeleri, dış ticareti açıklamakta kullanılan endeks değerleri ve ülkelerin aynı dili kullanıp kullanmaması, ülkelerin birbirleriyle kolonyal bir bağ içinde olup olmaması, ülkelerin aynı ekonomik anlaşmalara taraf olup olmaması gibi kukla değişkenlerdir.

Model analizlerde logaritmik olarak kullanılmaktadır. Genişletilmiş çekim modeli ise logaritmik olarak aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

$$\ln \text{Trade}_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_i + \beta_2 \ln Y_j + \beta_3 \ln D_{ij} + \beta_4 \text{dummy} + \dots + \beta_n \text{dummy}$$

$\ln \text{Trade}_{ij}$: İki ülke arasındaki ticaretin logaritmik değer

β_0 : Sabit katsayı

$\ln Y_i$: i ülkesinin gelirinin logaritmik değer

$\ln Y_j$: j ülkesinin gelirinin logaritmik değer

$\ln D_{ij}$: i ve j ülkesi arasındaki mesafenin logaritmik değer

dummy: Analizlerde kullanılacak kukla değişkenleri ifade etmek için yazılmıştır.

Günümüzde çekim modeli analizlerinde genişletilmiş çekim modeli kullanılmaktadır ve incelenecek konuya uygun değişkenlerle farklı modeller kurulmaktadır.

Çekim modelinin ülkeler arası ticarete hangi nedenle işlediğini Krugman kitabında şöyle açıklamaktadır: Büyük ekonomiler büyük gelirleri olduğu için ithalata daha fazla harcama yapma eğilimindedirler. Ayrıca üretimde geniş bir ürün yelpazesine sahip oldukları için diğer ülkelerin harcamalarının büyük bir kısmını çekme

eğilimindedirler. Bu yüzden, diğer şartlar eşitken, iki ülke arasında ticaret yapmak ekonomilerin dışa kapalı olmasından daha iyi sonuçlar vermektedir.

Peki, yukarıda belirtilen diğer şartların eşit olmaması ne anlama gelir? Gerçekte, ülkeler gelirlerinin büyük bir kısmını yine kendi ülkeleri içinde harcamaktadırlar. ABD ve Avrupa Birliği'nin her biri, dünya GSYH'nin yaklaşık yüzde 25'ini oluşturmaktadırlar; ancak, her biri diğerinin harcamalarının yüzde 2'sini çekebilmektedir. Dünya ticaretini anlayabilmek için ülkelerin birbiriyle ticaret yapmasını engelleyen kısıtların neler olduğunu tam olarak bilmek gerekir.

3.1.3. Çekim Modelinden Sapmalar

Çekim modelinden sapmaları ve ülke sınırının (bariyerin) çekim modeline etkilerini Krugman, Obstfeld ve Melitz kitabında incelemiş ve şu sonuçlara varmıştır:

Çekim modelinin varsayımına göre iki ülke arasındaki mesafenin artması o iki ülke arasındaki ticareti azaltır. Ancak Hollanda, Belçika ve İrlanda ile ABD arasındaki ticarete baktığımızda aralarındaki uzun mesafeye rağmen ticaretlerinin yüksek olduğunu görürüz. Bunun bazı nedenleri vardır. Mesela İrlanda için baktığımızda bunun nedeni kültürel bağlarda yatar. İrlanda ve ABD arasında ortak dil kullanılmasının yanı sıra, şuan milyonlarca Amerikalının kökeni İrlanda'ya dayanır. Bu nedenle, bir çok ABD'li şirket için İrlanda ev sahibi ülke olarak özel bir yere sahiptir.

Hollanda ve Belçika'nın durumunda ise coğrafi özellikleri ve taşıma maliyetleri ABD ile olan büyük orandaki ticaretlerini açıklar. Bu iki ülkede Batı Avrupa'nın en uzun nehri olan Rhine nehrinin ağzının yakınlarına, Almanya'nın sanayi şehri olan Ruhr şehrinin önüne kurulmuştur. Dolayısıyla, Hollanda ve Belçika Kuzeybatı Avrupa'nın çoğuna giriş noktası olmuştur; Hollanda'nın Rotterdam şehri Avrupa'nın en büyük limanına sahipken, Belçika'daki Antwerp ise ikinci sıradadır. Yani ABD'nin Hollanda ve Belçika ile olan ticareti, bu ülkeler arasındaki ticaret hacminin belirlenmesinde coğrafyanın ve taşıma maliyetleri avantajının önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Meksika ve Kanada ise ABD'nin en çok ticaret yaptığı diğer ülkelerdir. Aslında bu ülkelerle ABD'nin ticaret hacminin yüksek olması çekim modelini destekler niteliktedir. ABD'ye komşu bu iki ülke, ABD ile; eşit büyüklükteki Avrupa ekonomilerinden çok daha fazla ticaret yapmaktadır. Bunun nedeni ise Meksika ve Kanada'nın ABD'ye çok yakın olması hatta sınır komşusu olmasıdır. İki ülke arasında mesafe arttıkça ticaret hacmi düşmektedir çünkü mesafe arttıkça mal ve hizmetlerin

ulaşım ve taşıma maliyetleri de artmaktadır. Ayrıca lkeler arasındaki kişisel ilişkiler arttıkça da birbirleriyle yaptıkları ticaret artma eğilimi gösterir. Ülkelerin birbiriyle yaptıkları ticarete kurdukları ekonomik ilişkilerde önemli bir yer tutar. Mesela ABD, Kanada ve Meksika ortak bir ticaret anlaşması olan NAFTA yesidirler. Bu anlaşmayla ülkelerin birbirlerine yaptığı ticarete ticarete konu olan bir çok mal ve hizmet tarifelerden ve uluslararası ticaretteki engellerden muaf durumdadır. Eğer lkeler arasında bir ticaret anlaşması var ise, tarafların sadece GSYH'ları ve birbirlerine olan mesafeleri dikkate alınarak yapılan tahminin üzerinde bu ülkeler arasında bir ticaretin olması beklenir.

3.2. Linder Hipotezi

Linder hipotezi Staffan Burenstam Linder tarafından 1961 yılında ortaya atılmıştır. Tercihlerde benzerlik hipotezi olarak da adlandırılmaktadır. Yeni dış ticaret teorileri altında incelenmektedir. Yeni dış ticaret teorileri Hecksher- Ohlin teorisinden sonra bu teoriyi genişletmek ve dış ticareti farklı bileşenlerle açıklamak için ortaya atılan hipotezlerdir.

Linder hipotezi'nde ülkelerin ticaret modellerini açıklarken, sanayi mallarının ticaretinde üretim maliyetlerinden çok, zevk ve tercihlerin belirleyici olduğunu ve bu nedenle uluslararası ticaretin, benzer talep yapıları olan ülkeler arasında gerçekleştiğini savunmuştur. Tüketicilerin zevk ve tercihleri ise, ülkelerin gelir düzeyi ile ilişkilidir ve kişi başına gelir düzeyleri birbirine yakın ülkeler benzer malları talep etmektedirler (Saygılı & Manavgat, 2014, s.261).

Hecksher- Ohlin modeli arz ynlyken Linder hipotezi aksine talep yönlü bir modeldir. Linder'e göre ülkeler öncelikle iç pazar için mal üretir ve üretilen malın fazlasını ihraç ederler bu nedenle bu fazlalığı ithal etmek isteyen ülkelerin ihracati ülkeyle aynı talep yapısına sahip olması gereklidir (McPherson, M.A., Redfearn M.R. ve Tieslau, M.A., 2001, s.650).

Linder hipotezinin talep yanlı bakış açısına göre yüksek gelirli ülkelerin gelirlerinin büyük bir kısmını yüksek kaliteli, katma değeri yüksek, ürünlere harcadığı kabul edilir. Arz yanlı bakış açısında ise, yüksek gelirli ülkeler yurt içi talebin yüksek olduğu yüksek kaliteli malların üretiminde uzmanlaşarak karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları kabul edilir. Benzer yüksek gelir yapısına sahip olan ülkeler iç talebe yönelik yüksek kaliteli mallarda uzmanlaşınca üretim fazlalarını kendi aralarında dış ticarete

konu edebilirler. Linder hipotezi klasik dış ticaret teorilerinin varsayımlarına bir tezat oluşturduğu için fazlaca tartışılan bir hipotez olmuştur. Heckscher- Ohlin teorisinin (Faktör Donatımları Teorisi) tahminleriyle tam bir zıtlık içerisindedir. Faktör Donatımları Teorisine göre farklı gelir grubundaki ülkeler birbirleriyle daha yoğun ticaret yapmalıdır. Ancak Linder hipotezi ise aynı gelir grubundaki ülkelerin zevk ve tercihleri üretim yapıları daha benzer olduğu için dış ticaretin aynı gelir grubu ülkeler arasında daha yoğun olacağını tahmin ediyor. Hipotez bu tahmin için özellikle yüksek gelirli ülkeleri baz almıştır (Hallak, 2006, s.2).

Linder modelinde dış ticarete konu olan mallar tüketici zevk ve tercihlerine göre üretildiği için homejen mallar değildir, farklılaştırılmış (heterojen) mallardır. homojen olmak zorunda değildir. Mallar zevk ve tercihlere göre, ölçek ekonomilerinin oluşturduğu üretim yapısına göre farklılaşmıştır.

Linder hipotezi bir çok ekonometrik modelle analiz edilmiş olmasına rağmen Linder'in kendisi tarafından matematiksel ya da ekonometrik bir model olarak gösterimi yapılmamıştır. Ancak yapılan ampirik çalışmalarda Linder hipotezini ölçmek için analizde kullanılan ülkelerin kişi başına düşen gelirlerinin farkı kullanılmaktadır. Çünkü Linder hipotezi talep yanlı bir yaklaşım olduğundan talebi belirleyen en önemli unsurların başında gelir gelmektedir. Hipotezde aynı gelir grubundan ülkelerin birbirleriyle daha yoğun dış ticaret yaptığı varsayıldığı için analizlerde iki ülkenin kişi başına düşen gelirleri arasındaki fark azaldıkça birbirleriyle olan ticaretinin artması beklenir.

3.3. Konu ile İlgili Literatürün İncelenmesi

Edward Christie (2003); 1990- 1998 dönemi için dokuz Batı Avrupa ülkesinden beş Güneydoğu Avrupa ülkesine giden doğrudan yabancı yatırımları çekim modeli ile analiz etmiştir. Modelde değişken olarak doğrudan yabancı yatırım akım değerleri, doğrudan yabancı yatırım stok değerleri, GSYH, kişi başına düşen GSYH, ülkeler arası mesafe, nüfus ile ülkelerin birbirine sınır olup olmaması, ülkelerin ortak bir dile sahip olup olmaması, modelde kullanılan ülkeler arasında ticaret anlaşmaması olup olmaması gibi kukla değişkenler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda mesafe arttıkça doğrudan yabancı sermaye akımında azalma olduğu, ülkeler arasında ticaret anlaşmalarının olmasının ise doğrudan yabancı sermaye akımını arttırdığı ortaya konmuştur.

Svetlana Ledyeva ve Mikael Linden (2006); 6 farklı ülkeden, Rusya'ya yönelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, farklı iki çekim modeli denklemi kurarak Rusya'yı 76 bölüme ayırarak incelemiştir. Modelde ülkelerin ve Rusya'nın bölgelerine ait GSYH değerleri, ülkeler ve bölgeler arası mesafe, doğal kaynakların olup olmaması, kültürel benzerlik olup olmaması, ülkelerdeki üniversite mezunu kişi sayısının toplam nüfusa oranı, bölgelerdeki firma yoğunluğu verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Rusya'ya gelen DYY akımlarının ülkelerin GSYH'i, kültürel benzerlik, nitelikli işgücü oranları ve firmaların yoğunluk oranlarının artırmış olduğu, ülkeler arası mesafenin ise azaltmış olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Agnès Bénassy-Quéré, Maylis Coupet ve Thierry Mayer'in (2007); 1985- 2000 dönemi için 100'e yakın ülkenin doğrudan yabancı yatırım akımını çekim modeli ile incelemiştir. Modelde kullanılan değişkenler şunlardır; doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkelerin GSYH değerleri, kişi başına düşen gelir, ülkeler arası mesafe ve kukla değişken olarakta ülkeler arasında ortak sınır olup olmaması, ortak dil olup olmaması ve kurumsal yapılarının benzerliğidir. Çalışmanın sonucu çekim modelinin öngörülerine uygun çıkmıştır. Ülkelerin GSYH'i arttıkça ülkelere yönelen doğrudan yabancı yatırım da artmaktadır. Ülkeler arası mesafe arttıkça doğrudan yabancı yatırım akışı azalmakta, ülkeler arası sınır komşuluğu ve ortak dil bulunması da DYY akımlarını artırmaktadır.

Jeffrey H. Bergstrand ve Peter Egger (2007); 1990-2000 dönemi için 17 OECD ülkesi arasındaki DYY hareketlerini inceler. Modelde değişken olarak ülkelerin GSYH değerleri, dışalım ve dışsattım değerleri, ülkelerin faktör donatımları, ülkelerin fiziki sermaye/ niteliksiz işgücü oranları, ülkelerin insan sermayesi/ niteliksiz işgücü oranları ayrıca kukla değişken olarak ülkelerin sınır komşusu olup olmamaları, ortak bir dile sahip olup olmamaları, ülkeler arasında ortak ticaret anlaşmaları bulunup bulunmaması kullanılmıştır. Çalışma sonucunda DYY hareketlerinin fiziki sermaye/ niteliksiz işgücü oranı ile negatif, insan sermayesi/ niteliksiz işgücü oranı ile pozitif ilişki gösterdiği, ülkeler arası mesafeden ise negatif etkilendiği açıklanmıştır.

Durgan (2016); 2001-2012 dönemi için 60 ülkenin DYY potansiyelini çekim modeli ile değerlendirmiştir. Çalışmada kullanılan modelde değişken olarak doğrudan yabancı yatırım, ülkelerin GSYH değerleri, ülkeler arası mesafe, ülkelerin kurumlar vergisi, ülkelerin toplam vergisi, ülkelerin yönetim endeksi, ülkelerin finans ve bankacılık düzenlemelerindeki yeterliliği, kukla değişken olarak ise ülkelerin komşu olup olmaması, ülkelerin ortak dil kullanıp kullanmaması, ülkelerin geçmişte birbiri ile

kolonyal bir bağ içinde olup olmaması kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ülkeler arası mesafe arttıkça, ülkelerin kurumlar vergisi arttıkça ülkeler arası DYY akımını azaltmaktadır, Ülkelerin GSYH değerleri, yönetim endeksi, finans ve bankacılık düzenlemeleri arttıkça ve ülkeler arasında sınır komşuluğu, ortak dil, kolonyal bağ bulduğunda ülkeler arası DYY akımı artmaktadır.

Folfas (2016); 1990-2009 dönemi için 27 AB ülkesinin DYY hareketini çekim modeli ile incelemiştir. Modelde değişken olarak doğrudan yabancı yatırım hareketleri, ülkelerin GSYH değerleri, ülkeler arası mesafe, linder değişkeni, ülkelerin kurumlar vergisi oranı kullanılmıştır. Kukla değişken olarak ise ülkelerin kültürel bağı olup olmaması, AB'ne aynı yılda üye olup olmaması, Euro bölgesinde olup olmaması kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre ülkeler arası mesafe ve linder değişkeni DYY üzerinde negatif bir etkiye sahipken, ülkelerin GSYH değerleri, kültürel bağlarının olup olmaması, kurumlar vergisi negatif bir etkiye sahiptir.

Chang (2015); 2001-2010 dönemi için 193 ülkeyi kapsayan UNCTAD Bilateral FDI Statistics veri tabanındaki ülkeleri kullanmıştır. Modelde değişken olarak ülkelerin GSYH değerleri, Linder değişkeni, ülkelerin fiyat seviyeleri, ülkelerin birbirine olan mesafesi, ülkeler arasında kolonyal bağ olup olmaması, ülkelerin ortak bir dile sahip olup olmaması, ülkeler arasında bölgesel ticaret anlaşmaları bulunup bulunmaması, ülkeler arasında parasal birlik olup olmaması değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucu çekim modelinin öngörülerini desteklemiştir. Ülkeler arasındaki mesafenin artması ülkeler arasındaki DYY akımını azaltmıştır. Linder değişkeni, ülkelerin ortak dile sahip olması, kolonyal bağlara sahip olması, ülkelerin bir ticaret anlaşmasına taraf olması DYY üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Choi (2013), çalışmasında Kore ve Kore'den doğrudan yabancı yatırım yapılan 57 ülke için Linder hipotezini test etmiştir. Modelde değişken olarak Kore'nin doğrudan yabancı yatırım yaptığı ülkeler, ülkelerin GSYH değerleri, Linder değişkeni, ülkelerin insani kalkınma indeksi arasındaki fark, yatırım yapılan ülkelerin kotaları, yarı mal ve nihai malların ihraç edilme maliyeti kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Linder hipotezini destekleyici sonuçlar çıkmıştır. Kore ile diğer ülkelerin kişi başına düşen GSYH değerleri arasındaki fark azaldıkça Kore'den giden DYY oranı artış göstermektedir.

Fajgelbaum, Grossman, Helpman (2014) çalışmalarında dünya ekonomisini temsilen iki kuzey ülkesi ve iki güney ülkesi arasındaki doğrudan yabancı yatırımları incelemişlerdir. İki kuzey ülkesi yüksek kaliteli ürünler üretirken, iki güney ülkesi

düşük kaliteli ürünler üretmektedir. Modelde kullanılan değişkenler Linder değişkeni, ülkeler arası mesafe ve kukla değişkenler ise ülkelerin ortak bir dile sahip olup olmamaları, ülkelerin sınır komşusu olup olmamasıdır. Çalışmada Linder hipotezini destekleyici sonuçlar bulmuşlardır. İki ülkenin kişi başına gelir seviyeleri ve gelir dağılımları benzedikçe birbirleri arasındaki doğrudan yabancı yatırım da artmaktadır.

BÖLÜM IV

TÜRKİYE'YE GELEN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÇEKİM MODELİ ve LINDER HİPOTEZİ İLE İNCELENMESİ

Bu bölümde, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların çekim modeli ve Linder hipotezi çerçevesinde açıklanıp açıklanamayacağı ekonometrik bir analiz yöntemi olan panel veri analizi ile sınınanmıştır. Sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı olup olmamasına göre yorumlanmıştır. Ayrıca, bu bölümde analizde kullanılan veri seti, oluşturulan ekonometrik model ve kullanılan ekonometrik yöntemle ilgili bilgiler verilmiştir.

4.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model

Analizde 2007-2017 yılları arasında aritmetik ortalamasına bakılarak Türkiye'ye en çok doğrudan yabancı yatırım gönderen 44 ülke kullanılmıştır. Bu ülkelerin çekim modeli ve Linder hipotezi ile örtüşüp örtüşmediği istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına bakılarak yorumlanmıştır.

Analizde kullanılan Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar verisi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödemeler Dengesi İstatistikleri veri tabanından alınmıştır.

Tablo 2'de modelde kullanılan Türkiye'ye en çok DYY gönderen ülkeler listesi verilmiştir.

Tablo 2

Türkiye'ye En Çok DYY Gönderen Ülkeler Listesi

Türkiye'ye En Çok DYY Gönderen Ülkeler			
Almanya	Belçika	Kazakistan	Bahreyn
İngiltere	Hollanda	Norveç	Kanada
Azerbaycan	İtalya	Suudi Arabistan	İsveç
Lüksemburg	Katar	Çekya	İsrail
Fransa	Yunanistan	Güney Kore	Güney Afrika
Rusya	Kuveyt	İrlanda	Malta
ABD	Lübnan	Avustralya	Ürdün
İspanya	BAE	Brezilya	Tayland
Avusturya	Çin	Hong Kong	Finlandiya
Japonya	Malezya	Danimarka	Hindistan
İsviçre	Portekiz	Singapur	İran

Kurulan ekonometrik modelde çekim modelini temsil etmesi için ülkelerin başkentleri arası mesafe, ülkelerin GSYH'si ve Türkiye'nin GSYH'si kullanılmıştır. Linder hipotezi ise ampirik çalışmalarda ev sahibi ülke ve partner ülkenin kişi başına düşen GSYH değerleri arasındaki farkın mutlak değeri olarak modellere eklenmiştir; bu nedenle, bu çalışmada kurulan modelde de Linder değişkeni olarak Türkiye'nin ve modelde ele alınan diğer ülkelerin kişi başına düşen GSYH değerlerinin farkının mutlak değeri alınmıştır.

Bu çalışma için kurulan ekonometrik modeller aşağıdaki gibidir:

Model 1:

$$\ln fdi_{ij} = \alpha + \beta_1(\ln linder) + \beta_2(\ln gdp_i) + \beta_3(\ln gdp_{turk}) + \beta_4(\ln distcap) + e_{ij}$$

Model 2:

$$\ln fdi_{ij} = \alpha + \beta_1(\ln gdp_i) + \beta_2(\ln gdp_{turk}) + \beta_3(\ln distcap) + \beta_4(\ln linder) + \beta_5 dumber + \beta_6 dumecocoop + e_{ij}$$

Kurulan bu modellerde; kaynak ülkelerin GSYH'i, Türkiye'nin GSYH'i, kaynak ülkelerin Türkiye'nin başkentine olan mesafesi, ülkelerin kişi başına düşen GSYH değerlerinin farkının hesaplanması ve iki adet kukla değişken kullanılmıştır. e_{ij} ise modellerdeki hata terimi gösteren simgedir.

Tablo 3'te oluşturulan ekonometrik modelde kullanılan değişkenlerin hangi kaynaklardan elde edildiği gösterilmiştir.

Tablo 3

Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenin Adı	Değişkenin Açıklaması	Değişkenlerin Alındığı Kaynak
Infdi	Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların yıllık değerlerinin logaritması	TCMB Ödemeler Dengesi İstatistikleri
lngdp _i	Türkiye'ye DYY gönderen kaynak ülkelerin yıllık GSYH değerlerinin logaritması	Dünya Bankası (WDI)
lngdp _{türk}	Türkiye'nin yıllık GSYH değerlerinin logaritması	Dünya Bankası (WDI)
Inlinder	Kaynak ülkelerin kişi başına GSYH değerlerinin Türkiye'nin kişi başına GSYH değerleri ile farkının mutlak değeri	Dünya Bankası (WDI)
Indistcap	Kaynak ülkelerin başkentinin Türkiye'nin başkentine olan coğrafi uzaklıkları	CEPII veritabanı
dumborder	Kaynak ülkelerin Türkiye'ye sınır komşuluğu olup olmamasını gösteren kukla değişken	CEPII veritabanı
dumecocoop	Kaynak ülkelerin Türkiye ile ekonomik işbirliği içinde olup olmamasını gösteren kukla değişken	Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı İnternet Sitesi

Modelde kullanılan GSYH, WDI veri tabanında şu şekilde tanımlanmıştır: Ekonomideki tüm yerleşik üreticiler tarafından eklenen brüt katma değer, yanı sıra ürün vergileri ve eksi ürünlerin değerine dahil olmayan sübvansiyonların toplamıdır. Üretilen varlıkların amortismanı veya doğal kaynakların tükenmesi ve bozulması için indirimler yapılmadan hesaplanır. Kişi başına düşen GSYH ise ülkelerin GSYH değerlerinin nüfusa bölümüyle elde edilir.

Modelde kullanılan Linder değişkeni ise ülkelerin WDI veritabanından alınan kişi başına düşen GSYH değerlerinin mutlak değer içinde Türkiye'nin kişi başına düşen GSYH değerlerinden çıkarılarak bulunmasıyla oluşturulmuştur.

Modelde kullanılan mesafe değişkeni ise CEPİİ veri tabınından alınmıştır. Modelde kullanılan ülkelerin Türkiye'nin başkentine olan coğrafi uzakların hesaplanmasıyla oluşturulmuştur.

Modelde kullanılan iki kukla değişkenden birisi sınır kukla değişkenidir. Bu kukla değişkende eğer kaynak ülke Türkiye ile sınır komşusuysa 1 değilse 0 değeri almıştır. Bu bağlamda modelde kullanılan ülkelere Azerbaycan, İran ve Yunanistan 1 değeri almışlardır, diğerleri ise 0 değeri almışlardır.

Modelde kullanılan bir diğer kukla değişken ise ekonomik işbirliği değişkenidir. Bu değişkende kaynak ülkelerden Türkiye ile ekonomik işbirliği içinde olan ülkeler 1 olmayan ülkeler 0 değeri almıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin şu an yürürlükte olan serbest ticaret anlaşmaları ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği üyesi olan ülkeler baz alınmıştır. Şu an modelde kullanılan ülkeler arasında serbest ticaret anlaşmamız bulunan ülkeler; Güney Kore, İsrail, İsviçre, Katar, Malezya, Norveç ve Singapur'dur. İsviçre ve Norveç, EFTA ile olan serbest ticaret anlaşmamızda EFTA üyesi ülkelere olduğu için değişkende 1 değeri verilmiştir. Serbest ticaret anlaşmaları taraf ülkelerin kendi arasında yaptıkları ticaret için gümrük vergilerini kaldırıp, taraf olmayan üçüncü ülkeler için kendi gümrük tariflerini uyguladıkları bir ekonomik birleşmedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ise ekonomik potansiyelleri, coğrafi yakınlıkları, ekonomik yapıları birbirlerine benzer ve birbirlerini tamamlayıcı bir yapıda olan üye ülkeler arasındaki ekonomik, teknolojik ve sosyal ilişkilerin çeşitlendirilmesini ve daha da geliştirilmesini amaçlayan, Karadeniz havzasının bir refah bölgesi olmasını sağlayamaya çalışan bir ekonomik işbirliği örgütüdür. Türkiye bu örgütün kurucu üyelerindedir. Diğer üye ülkeler ise Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Sırbistan ve Yunanistan'dır. Bu ülkelere modelde kullanılan ülkelere Azerbaycan, Rusya Federasyonu ve Yunanistan'dır. Kullanılan kukla değişkende modelde olan ülkeler arasında serbest ticaret anlaşmamız olan ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği örgütüne üye olan ülkeler 1 değeri, diğerleri ise 0 değeri almışlardır.

4.2. Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada panel veri analizi yapılmış olup, Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) tahmincisinin, sistem GMM adıyla anılan tahmincisi kullanılmıştır. Çalışmadaki analizlerde STATA 15.0 ekonometrik paket programı kullanılmıştır.

4.2.1. Panel Veri Analizi

Panel veri analizi yöntemi; hanehalkları, firmalar, ülkeler vb. ait yatay kesit (cross-section) gözlemlerin belli bir zaman dilimi için bir araya getirilmesi durumudur. Bu yöntem kısacası, zaman seri analizi ve yatay kesit analizi yöntemlerinin birleştirilmesinden oluşur. Panel veri analizi yöntemi, N sayıda birimin T sayıda gözleminden oluşur. Tablo 4'te bir panel veri seti verilmiştir.

Tablo 4

2010-2014 Yılları Arası Çeşitli Avrupa Ülkelerindeki Kişi Başına Düşen GSYH Değerleri

Ülkeler	Almanya	Fransa	İspanya	İtalya
2010	41785.55	40638.33	30736.62	35849.37
2011	46810.33	43790.74	31835.29	38334.68
2012	44065.25	40874.72	28563.86	34814.13
2013	46530.91	42592.95	29211.77	35370.28
2014	48142.83	43008.65	29623.16	35396.67

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası, 2019

Tablo 4'te de görüldüğü üzere ülkelere ait kişi başına düşen GSYH değerleri bir araya getirilerek panel veri seti oluşturulmuştur. Görüldüğü gibi, birden fazla ülke birden fazla yıla ait veriler incelenmek istendiğinde bu yöntem kullanılmaktadır.

Panel veri analizinde de bir bağımlı değişken ve bir veya birden çok bağımsız ya da açıklayıcı değişken vardır. Model ekonometrik olduğundan hata terimi de olacaktır. Panel veri modellerinin formülasyonu aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} X_{it} + e_{it}$$

Burada,

$$Y_{it} \text{ ve } X_{it} : i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \text{ olarak tanımlanmıştır.}$$

Modelde bulunan değişkenler zaman ve birimlere göre farklılık gösterdiğinden her iki gösterim için farklı alt indisler kullanılmıştır. Kullanılan i alt indisi birimleri, t alt indisi ise zamanı temsil etmektedir. Verilen formülasyonda Y bağımlı değişkeni, X ise bağımsız değişkeni göstermektedir.

Modelde birim sayısı N , zaman dönemi ise T ile gösterilmektedir. Modelde e_{it} hata terimi, α_{it} sabit katsayı, β_{it} ise eğimi göstermektedir (Güriş, 2018, s.6-7).

Panel veri analizlerinde veriler dengeli panel ve dengesiz panel olarak ikiye ayrılır. Eğer her bir birim belirtilen tüm zaman aralığında gözlenmişse, tüm veriler tam olarak mevcutsa, dengeli panel adını alır. Eğer bazı birimler için belirtilen zaman aralığında bazı veriler eksik gözlenmişse, tüm veriler tam olarak mevcut değilse, dengesiz panel adını alır (Tatoğlu, 2018, s.5).

Panel verisi kullanmanın zaman serisi veya yatay kesit kullanmaya göre bazı avantajları vardır. Baltagi (2005) kitabında bu avantajları şöyle sıralar:

1. Panel veri modelleri, hane halklarını, firmaları, ülkeleri zaman içinde ele aldığından bu birimler türdeş (heterojen) değildir. Panel veri modeli tahmin teknikleri, birimlere özgü değişkenlere yer vererek türdeş olmamayı dikkate alır.

2. Panel veri modelleri, yatay kesit ve zaman serisi verilerine göre daha çok bilgi verir, değişkenleri arasında ortak doğrusallık daha azdır ve daha etkindir.

3. Panel veri modelleri, gözlemlerde değişimin devingenliğini incelenmesine daha uygundur. İşsizliğin iniş çıkışları, işgücünün devri, gelir ve işgücü hareketliliği gibi kavramlar panel veri modelleriyle daha iyi incelenir.

4. Sadece yatay kesit verisinde ya da sadece zaman serisi verisinde gözlenemeyen etkileri panel veri modelleri daha iyi ölçümler ve tanımlar.

5. Panel veri modelleri, yatay kesit ve zaman serisi modellerine göre, daha karmaşık davranış modellerini oluşturmamızı ve incelememizi sağlar.

6. Panel veri modelleri, hane halkı, firmalar ve konutlar üzerine toplanan mikro panel verileri makro düzeyde doğru bir şekilde ölçülebilir.

Panel veri kullanmanın bazı dezavantajları da vardır. Baltagi (2005) kitabında bu dezavantajları da şöyle sıralar:

1. Panel veri modellerinde, veriyi toplama ve tasarlama kısmında bazı sorunlar yaşanabilir. Örneğin; panel veri anketlerinde ilgilenilen popülasyonun tamamına ulaşamaması, sorulara eksik cevaplar verilmesi ya da hiç cevap verilememesi gibi problemlerle karşı karşıya gelinebilir.

2. Panel veri modellerinde, ölçüm hataları çarpıtılabilir. Sonuçların hatalı kaydedilmesi ya da eksik kaydedilmesi gibi sorunlar panel veri setlerinde ölçüm hatalarına neden olabilir.

3. Tipik mikro panel veri analizlerinde, her birey için kısa dönemde yıllık veriler kullanılır. Bu durumda panel verilerde ölçüm hatalarının oldukça fazla olmasına neden olur.

4. Panel veri modellerinde, yatay kesit ve zaman serisi gözlemleri arasında meydana gelen parametre farklılıkları bir takım sapmaların olmasına ve tahminlerin anlamsız olmasına sebep olabilir.

4.3.PANEL VERİ REGRESYON MODELLERİ

4.3.1. Sabit Etkiler Modeli

Panel veri kullanılarak yapılan çalışmalarda birimler arasındaki farklılıklardan veya birimler arasında ve zaman içinde meydana gelen farklılıklardan kaynaklanan değişmeyi, modele dâhil etmenin bir yolu; mevcut değişimin regresyon modelinin katsayılarının bazılarında veya tümünde değişmeye yol açtığını varsaymaktadır. Katsayıların birimlere veya birimler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modellere Sabit Etkiler Modeli denmektedir.

$$Y_{it} = \beta_1 X_{it} + \alpha_i + u_{it}, \quad t = 1, 2, \dots, T. \quad (1)$$

Her bir i için bu eşitlikte zamana göre ortalama alınır:

$$\bar{Y}_i = \beta_1 \bar{x}_i + \alpha_i + \bar{u}_i \quad (2)$$

Burada $\bar{Y}_i = T^{-1} \sum_{t=1}^T Y_{it}$ 'dir. α_i zamana göre sabit olması nedeniyle, (1) ve (2) denklemde görülmektedir. Her bir t için (1)'den (2)'yi çıkartırız ve denklem (3) 'ü elde ederiz:

$$Y_{it} - \bar{Y}_i = \beta_1 (x_{it} - \bar{x}_i) + u_{it}, \quad t = 1, 2, \dots, T.$$

veya

$$\ddot{Y}_{it} = \beta_1 \ddot{x}_{it} + \ddot{u}_{it}, \quad t = 1, 2, \dots, T. \quad (3)$$

Burada, $\ddot{Y}_{it} = Y_{it} - \bar{Y}_i$, Y 'nin zaman ortalamasından farkı alınmış verisidir ve benzer yorumlar \ddot{x}_{it} ve \ddot{u}_{it} için de geçerlidir. (3) no'lu eşitlik için önemli durumlardan birisi de gözlenemeyen etkiler α_i 'nin görülmemesidir. (3) no'lu eşitliğin tahmini için havuzlanmış

SEKK önerilir. Zaman ortalamasından farkı alınmış değişkenlere dayanan havuzlanmış SEKK tahmincisine sabit etkiler tahmincisi de denilir.

Açıklayıcı değişkenlerdeki kesin dışsallık varsayımı altında sabit etkiler tahmincisi sapmasız olup, hata terimi u_{it} tüm zaman dönemlerinde her bir açıklayıcı değişken ile korelasyonsuzdur. Sabit etkiler tahmincisi, tüm zaman dönemlerinde α_i ile açıklayıcı değişkenler arasında keyfi korelasyona izin vermektedir. Bunun nedeni, tüm i'ler için zamana göre sabit olan açıklayıcı değişkenlerin sabit etkiler dönüşümü ile modelden düşmesidir. Bu nedenle, cinsiyet veya uzaklık gibi değişkenler sabit etkiler tahmincisi ile tahmin edilemez. Ayrıca sabit etkiler tahmincisinin hata terimi olan u_{it} 'nin sabit varyanslı ve serisel korelasyonsuz olur.

4.3.2. Rassal Etkiler Modeli

Rassal etkiler modelini açıklamak için kurulan model;

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 x_{it1} + \dots + \beta_k x_{itk} + \alpha_i + u_{it} \quad (4)$$

Sabit etkiler kullanılırken amaç α_i 'yi yok etmektir, çünkü x_{itj} 'nin bir veya daha fazlası ile korelasyonlu olduğu düşünülmektedir. α_i 'nin tüm açıklayıcı değişkenlerle korelasyonsuz olduğu durumda model rassal etkiler modeli hâline gelmektedir. Rassal etkiler modelinde, birimlere veya birimlere ve zamana göre meydana gelen değişiklikler, modele hata teriminin bir bileşeni olarak dâhil edilmektedir. Böylelikle, sabit etkiler modelinde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybı önlenmeye çalışılmıştır.

Rassal etkiler varsayımları, sabit etkiler varsayımlarının tümünü ve α_i 'nin tüm zaman dönemlerinde tüm açıklayıcı değişkenlerden bağımsız olduğu varsayımlarını içermektedir.

Rassal etkiler modelinde, gözlenemeyen etkilerin tüm açıklayıcı değişkenlerle korelasyonsuz olduğunu varsayması, cinsiyet, mesafe gibi açıklayıcı değişkenlerin zamana göre sabit olduğu durumları da açıklayabilir.

Sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasındaki temel fark şudur ki: Sabit etkiler modelinde her bir yatay kesitin, kendine ait bir sabit değeri (fixed intercept value) vardır. Diğer yanda rassal etkiler modelinde sabit bütün yatay kesit sabitlerinin ortalama bir değerini yansıtmakta ve hata bileşeni u_i yatay kesite özgü sabitin bu ortalama değerden rassal sapmalarını göstermektedir. u_i doğrudan gözlenemeyen bir değerdir.

4.3.3. Hausman Testi

Uygulamalarda sabit etkili model mi yoksa rassal etkili model mi kullanılacağı yatay kesite özgü hata bileşeni ve açıklayıcı değişken arasındaki olası korelasyon hakkında yapılan varsayıma dayalıdır. Eğer hata terimi (u_i) ile açıklayıcı değişken arasında korelasyon yoksa rassal etkiler modeli, eğer hata terimi (u_i) ile açıklayıcı değişken arasında korelasyon varsa sabit etkiler modelini kullanmak daha uygun olacaktır.

İki yaklaşım arasındaki temel farklılıklar dikkate alınarak hangi modelin kullanılacağı şöyle tahmin edilebilir: (T: zaman, N: gözlem sayısı)

1. Eğer T büyük ve N küçük ise, sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri tarafından tahmin edilen parametrelerin değerlerinde çok az farklılık olur. Burada seçim, hesaplama kolaylığına ve uygunluğuna göre yapılabilir. Bu durumda genellikle sabit etkiler modeli tercih edilir.

2. N büyük ve T küçük olduğu zaman, iki yöntemle elde edilen tahminler, önemli ölçüde farklılaşabilecektir. (Rassal etkiler modelinde $\beta_{1i} = \beta_1 + u_i$ iken ve u_i yatay kesit rassal bileşeni ifade ediyor iken, sabit etkiler modelinde β_{1i} rassal olmayan ve sabit olarak düşünülmektedir. Sabit etkiler durumunda istatistiki sonuç, örnekte gözlemlenen yatay kesit birimleri üzerine koşulludur. Eğer örneğimiz çok büyük bir ana kütlede gelmiyorsa bu uygun olabilir. Buna karşılık örneğimiz büyük bir ana kütlede rassal olarak seçiliyorsa o zaman istatistiki sonuç koşulsuz olacak ve rassal etkiler modeli uygun olacaktır.)

3. Eğer N büyük ve T küçük ise ve u_i ile bir ya da daha fazla açıklayıcı değişken ilişkili (korelasyonlu) ise, rassal etkiler modeli tahmin edicileri sapmalı, buna karşılık sabit etkiler modeli tahmincileri sapmasız olacaktır.

4. Eğer N büyük ve T küçük ise ve rassal etkiler modelinin varsayımları geçerli ise, rassal etkiler modeli tahmincileri, sabit etkiler modeli tahmincilerinden daha etkindir.

Belli bir uygulamada sabit etkiler modelinin mi yoksa rassal etkiler modelinin mi kullanılacağına Hausman testi yaparak karar verilir. Hausman bu testi 1978 yılında ilk öneren kişi olduğu için kendi adıyla anılır. Ekonometrik paket programlar kullanılırken Hausman testi genellikle rutin olarak uygulanır. Temel düşünce, Hausman test reddedilmedikçe rassal etkiler modeli kullanılacağıdır (Wooldridge, 2013, s.493).

4.4. Genelleştirilmiş Momentler Metodu

Bu çalışmada dinamik panel veri analizi testi kullanılmıştır. Bu test ise sistem GMM (Genelleştirilmiş Momentler Metodu) tahmincisi kullanılarak yapılmıştır.

Bir dinamik panel veri modeli şu şekilde yazılabilir:

$$y_{it} = \beta_1 x_{it} + \beta_2 y_{i,t-1} + u_{it} \quad (5)$$

Bu modelde, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri hata terimi ile ilişkilidir. Bunun nedeni ise kesitlere özgü heterojenliğin her bir gözlem için aynı olmasıdır. Bu durumdaki bir modelde GMM tahmincisi kullanılır. GMM tahmincisi kullanmak için gerekli şartlar vardır. Bunlar:

1. Gözlem sayısı fazla zaman periyodu az olmalıdır.
2. Bağımlı değişkenin güncel değerleri geçmiş değerlere bağlı olmalıdır.
3. Kesitlere özgü heterojenlik var olmalıdır.
4. Bağımsız değişkenler dışsal olmamalıdır.

Kesitlere özgü heterojenlik terimi modelin genellikle birinci farkını alarak ortadan kaldırılır.

$$y_{it} - y_{i,t-1} = \beta_1(x_{it} - x_{i,t-1}) + \beta_2(y_{i,t-1} - y_{i,t-2}) + (u_{it} - u_{i,t-1}) \quad (6)$$

Yeni oluşan modelde hâlâ gecikmeli bağımlı değişken ile hata terimi arasındaki ilişki devam etmektedir. Bu durumu ortadan kaldırmak için GMM tahmincileri kullanılır. Denklem (6) modelin birinci farkı alındığı için kesite özgü etkiler ortadan kalkmıştır ancak $y_{it} - y_{i,t-1}$ ile $u_{it} - u_{i,t-1}$ arasındaki ilişki devam etmektedir yani ortogonal değildir. Bu ilişki $y_{i,t-1}$ ile $u_{i,t-1}$ arasındaki korelasyondan kaynaklanır. GMM tahmincisi ilk olarak Arellano ve Bond tarafından 1991 yılında ortaya atılmıştır. Bu yöntem hata terimleri arasında otokorelasyon olması durumunda kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde ilk önce, birinci fark modeli araç değişken matrisi kullanılarak dönüştürülmekte bu dönüştürülmüş model Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edilmektedir. Bu nedenle, İki Aşamalı Araç Değişkenler Tahmincisi olarakta bilinir.

GMM ve sistem GMM tahmincileri panel verilerdeki dinamik ekonomik ilişkilerin ekonometrik analizi için kullanılır. Bu tahmincilerin kullanıldığı panel verilerin en büyük özelliği çok sayıda gözlem, az sayıda yani nispeten kısa dönemde zamana sahip olmalarıdır.

Sistem GMM tahmin yöntemi ilk defa 1995 yılında Arellano ve Bover tarafından önerilmiştir. Blundell ve Bond ise 1998 yılında GMM ve sistem GMM tahmincilerini karşılaştırıp, sistem GMM analizinin daha kullanışlı olduğu sonucuna

ulaşmışlardır. Blundell ve Bond (1998) GMM-Sistem ile ABD imalat sanayinde faaliyet gösteren 509 şirket için 1982–1989 yılları arasında Cobb-Douglas üretim fonksiyonu tahmin etmişler ve bu yöntemin daha iyi sonuçlar verdiğini bulmuşlardır. Sistem GMM tahmininde modelleme ile ilgili bazı testlerin yapılması önerilmektedir. Bunun için ilk önce Wald testi, ikinci olarak da Sargan testi yapılır. Sistem GMM tahmininde, modele ilave edilmiş olan araç değişkenlerin geçerliliği için Fark-Sargan test istatistiği yapılır. Son olarak da; AR (1) ve AR (2) testleri ile modelde sipesifikasyon hatalarının ve otokorelasyon sorununun olup olmadığı test edilir (Bahar ve Bozkurt, 2010, s.262).

Sistem GMM analizi için panel veri setlerinin şu özelliklere sahip olması gerekmektedir (Roodman, 2009, s.99).

1. Süreç dinamik olmalıdır yani bağımlı değişkenin mevcut durumu geçmiş durumlardan etkileniyor olmalıdır.
2. Bazı değişkenler endojen olabilirler.
3. Veri setlerinde heteroskedastisite ve seri korelasyon problemi olabilir.

GMM tahmincisi hata terimlerinin gruplar arasında ve zaman içinde sabit varyanslı olduklarını kabul ederken, sistem GMM tahmincisi hata terimlerinin değişen varyanslı olabileceğini varsayar.

Sistem GMM yöntemi hata terimlerinin dağılımı ile ilgili herhangi bir bilgi kullanmadan modeli tahmin eder. Modelde araç değişkenlerin geçerliliği Sargan testi ile incelenir.

4.5. Ekonometrik Bulgular

Bu çalışmada Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımları incelemek için çekim modeli değişkenleri olan kaynak ve ev sahibi ülkeler arası uzaklık, kaynak ve ev sahibi ülkelerin GSYH değerleri ve Linder değişkeni kullanılmıştır. Kaynak ve ev sahibi ülke arasında sınır komşuluğu bulunması durumu ve kaynak ülke ile ev sahibi ülkenin ekonomik işbirliği içinde olması ise kukla değişkenler olarak, 0 ve 1 değerlerini alacak şekilde, kullanılmıştır. İki ülke arası uzaklık ülkelerin başkentleri arasındaki mesafenin km cinsinden değeri olarak alınmıştır. Eğer modelde ev sahibi ülke olan Türkiye ile diğer ülkeler arasında komşuluk var ise değişken 1 değerini almıştır yok ise 0 değerini almıştır. Türkiye ile modelde kullanılan diğer ülkeler arasında ekonomik bir işbirliği varsa değişken 1 değerini almıştır, yoksa 0 değerini almıştır.

Yapılan analiz sonuçları Tablo 5 ve Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5
Modeller İçin Regresyon Sonuçları

	Model 1	Model 2
Ln _{linder}	0.559** (2.42)	0.603* (2.57)
Ln _{gdp_i}	0.784* (3.24)	0.833* (3.46)
Ln _{gdp_{turk}}	-1.94** (-2.22)	-1.98** (2.27)
Ln _{distcap}	-1.32*** (-2.60)	-1.41* (-2.69)
Dum _{ecocoop}		1.13 (1.50)
Dum _{border}		-1.27 (0.93)
_cons	39.77*** (1.65)	39.62*** (1.64)
Gözlem Sayısı	484	484
R ² (overall)	0.124	0.141
R ² (within)	0.006	0.006
R ² (between)	0.322	0.369

. * istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyi

** istatistiki olarak %5 anlamlılık düzeyi,

*** istatistiki olarak %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6
Modeller için Sistem GMM Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Model 1 Bağımlı Değişken Fdi _{it}	Model 2 Bağımlı Değişken Fdi _{it}
Lnfdi _{i,t-1}	0.291* (4.55)	0.262* (4.23)
Lngdp _{it}	0.609* (3.66)	0.941* (4.92)
Lngdp _{turk,i,t}	-1.812*** (-1.86)	-2.05** (-2.12)
Lndistcap	-0.905** (-2.08)	-1.75* (-3.56)
Lnliner	0.797* (4.43)	0.947* (5.05)
Dumecocoop		2.64* (3.44)
Dumborder		-2.69* (-2.78)
_cons	34.558 (1.29)	37.134 (1.40)
AR(1)	-4.54 [0.000]	-4.25 [0.000]
AR(2)	-0.38 [0.707]	-0.44 [0.658]
Sargan test	189.08 [0.606]	196.97 [0.747]
Gözlem Sayısı	440	440

* istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyi

**istatistiki olarak %5 anlamlılık düzeyi,

***istatistiki olarak %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 5'te ülkeler arası mesafe, ülkelerin GSYH değerleri, ev sahibi ülkenin yani Türkiye'nin GSYH değeri, linder değişkenleriyle; sınır komşuluğu ve birbiri ile ekonomik işbirliği içinde bulunma kukla değişkenleriyle Türkiye'ye gelen DYY akımlarının incelendiği regresyon analizi sonuçları gösterilmiştir. Modelin regresyon analizinde rassal etkiler modeli kullanılmıştır. Rassal etkiler modeli, gözlenemeyen etkilerin zamana göre sabit olup olmaması önemli olmaksızın tüm açıklayıcı değişkenlerle korelasyonsuz olduğunu varsaydığından ve modelde değişken olarak zamana göre sabit olan ülkeler arası coğrafi mesafe kullanıldığından analiz için bu model seçilmiştir.

Tablo 6'da ise modelde kullanılan değişkenlerin Türkiye'ye gelen DYY üzerindeki etkisinin sistem GMM tahmincisi ile tahmin edilmiş sonuçları verilmektedir.

Tablo 5'te parantez dışındaki sayılar analizin katsayı sonuçlarını, parantez içindeki sayılar ise katsayıların z değerlerini vermektedir. Analizdeki "_cons" değişkeni ise sabit katsayıyı vermektedir. Kukla değişkenler modele eklenmeden yapılan analiz sonuçlarına göre; Linder değişkeni ile Türkiye'ye gelen DYY arasında %5 anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki vardır, Türkiye'ye DYY gönderen ülkelerin GSYH değerleri ile Türkiye'ye gelen DYY arasında %1 anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki vardır, Türkiye'nin GSYH değerleri Türkiye'ye gelen DYY ile %5 anlamlılık düzeyinde negatif bir ilişki vardır, modelde kullanılan ülkelerin başkentlerinin Türkiye'nin başkentiyle olan uzaklığının ise Türkiye'ye gelen DYY ile arasındaki ilişki %1 anlamlılık düzeyinde negatif bir ilişkidir. Modele komşuluk ve ekonomik işbirliği içinde olma kukla değişkenleri eklendiğinde ise Linder değişkeni, kaynak ülkelerin GSYH değerleri, Türkiye'nin GSYH değerleri ve mesafe ilk model analizinin aynı anlamlılık düzeylerinde aynı işaretlerle çıkmasına rağmen kullanılan kukla değişkenler istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır.

Tablo 6'da verilen tahmin sonuçları her iki modelde de DYY değişkeninin bir gecikmeli değeri pozitif bir katsayıya sahip ve %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Modelde kullanılan kaynak ülkelerden Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımları, kaynak ülkelerin GSYH değerleri iki model için de pozitif yönde etkilemektedir ve tahmin sonuçları %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Türkiye'nin GSYH değerlerindeki değişim kaynak ülkelerden Türkiye'ye gelen DYY akışını, kukla değişken kullanılmayan ilk modelde negatif yönde etkilemiştir ve %10 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Kukla değişkenlerin eklendiği ikinci modelde ise Türkiye'nin GSYH değerlerindeki değişim kaynak ülkelerden Türkiye'ye gelen DYY akışını negatif

yönde etkilemiştir ama %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı hale gelmiştir. Analiz sonucuna göre Türkiye'nin başkenti ile kaynak ülkelerin başkenti arasındaki uzaklık, kurulan birinci modelde, Türkiye'ye gelen DYY ile negatif ilişki içerisindedir ve istatistiki olarak %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Kurulan ikinci modelde ise Türkiye'nin başkenti ile kaynak ülkelerin başkenti arasındaki uzaklık, Türkiye'ye gelen DYY ile negatif ilişki içerisindedir ancak bu sefer istatistiki anlamlılık düzeyi %1 düzeyindedir. Linder değişkeni ise kullanıldığı iki modelde de istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde Türkiye'ye gelen DYY ile pozitif ilişki içinde çıkmıştır. İkinci modelde kullanılan komşuluk ve ülkelerin ekonomik işbirliği içinde olması kukla değişkenleri istatistiki olarak %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Sınır komşuluğu Türkiye'ye gelen DYY üzerinde negatif bir ilişki oluştururken, kaynak ülkelerin Türkiye ile bir ekonomik işbirliği içinde olması Türkiye'ye gelen DYY akımlarını pozitif yönde etkilemektedir.

Sargan testinde, araç değişkenlerin geçerli olup olmadığı sınanır. Sargan testin sıfır hipotezinde araç değişkenlerin geçerli olduğu varsayılır. Kullanılan sistem GMM analizinde " p değerinin" yüksek olması gerekmektedir. Modele uygulanan sistem GMM analizinde test sonucuna göre araç değişkenler geçerlidir. Modelde otokorelasyon olup olmadığına ise AR (1) ve AR (2) test sonuçlarına bakılarak karar verilir. Dinamik panel veri analizi yöntemlerinde modelde genellikle birinci mertebeden otokorelasyon var olur, ikinci mertebede ise otokorelasyon kaybolur. Modelde, test sonucunda ise birinci mertebeden otokorelasyon varken, ikinci mertebede otokorelasyon sorununa rastlanılmamıştır.

Çalışmada, Türkiye ile kaynak ülke arasındaki mesafenin Türkiye'ye gelen DYY akımını negatif etkilemesi, Türkiye ile ekonomik işbirliği içinde olan ülkelerin Türkiye'ye gelen DYY akımını pozitif etkilemesi, kaynak ülkelerin GSYH değerlerindeki artışın Türkiye'ye gelen DYY akımlarını pozitif etkilemesi, beklenen durumlardır. Ancak, Türkiye'nin sınır komşusu olan ülkelerin Türkiye'ye gelen DYY ile negatif ilişki içerisinde olması beklenen bir durum değildir. Bu durum şöyle açıklanabilir: Türkiye ile sınır komşusu olan ve modelde kullanılan ülkeler; Azerbaycan, Yunanistan ve İran'dır. Bu ülkeler ise gelir seviyesi olarak Türkiye'ye benzer ülkelerdir. Ama doğrudan yabancı yatırımlar genelde gelişmiş olan yüksek gelirli ülkelere doğru gider. Bu üç komşu ülkede DYY göndermek yerine kendisine DYY çekmek için uğraştığından Türkiye ile aralarında Türkiye'nin DYY akımı açısından negatif bir ilişki olabilir. Türkiye'nin GSYH

değerinin artması ile kaynak ülkelerden gelen DYY akımının negatif ilişki içinde olması da olası bir durumdur. Çünkü bu durumda; Türkiye'nin GSYH değeri arttıkça ülkenin gelir seviyesi gelişmiş ülkelere yaklaşmakta ve bu durumda gelişmiş ülkeler yatırım maliyetlerinin nispi olarak daha düşük olduğu daha düşük gelirli ülkeleri tercih etmektedirler.

BÖLÜM V

SONUÇ

5.1.Sonuç

Doğrudan yabancı yatırımlar, özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir ekonomik gelişme kaynağı olarak kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, ülkelerine DYY çekerek ülkedeki istihdamı, bilgi birikimini ve ülkenin döviz gelirlerini artırmayı amaçlarlar. 2008 küresel krizinin etkisiyle artan işsizlik, artan cari açıklar gelişmekte olan ülkeleri DYY çekme konusunda daha da istekli hale getirmiştir. Bu yıllardan itibaren DYY ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasında başat bir rol almıştır. Türkiye' de gelir grubuna göre üst-orta gelir grubunda, gelişmekte olan ülke statüsündedir. Türkiye'de DYY çekebilmek için bazı politikalar izlemektedir. Türkiye Cumhuriyeti, ilk kurulduğu yıllarda doğrudan yatırımlara önem vermekle birlikte temkinli davranmıştır. Bu durumda geçmişte yabancı ülkelere verilen kapitülasyonların sonuçlarının etkisi vardır. Türkiye'nin 1980'li yıllarda dışa açılmasıyla birlikte Türkiye'ye yatırım yapmak için kaynak ülkelerin ilgisi artmıştır ancak yeterli seviyede görülmemiştir. Türkiye'nin ülkeye çektiği DYY miktarları asıl olarak 2000'li yıllarda artış göstermiştir.

Doğrudan yabancı yatırımların hangi ülkeye daha fazla gideceği veya hangi ülkeye neye göre gideceğini belirleyen çok fazla kriter vardır. Bunlar; siyasi faktörler, ekonomik faktörler ve sosyo-kültürel faktörlerdir. Ülkelerin birbirleriyle politik olarak ilişkileri, ülkelerin ucuz istihdam sağlayıp sağlayamayacağı durumu, ülkelerin ucuz hammadde sağlayıp sağlayamayacağı, doğal kaynak zenginliğine sahip olup olmadığı ülkelerin doğrudan yatırım yapacağı ülkeleri seçmesinde önemli etmenlerdendir. Bu etmenlerin yanı sıra literatürde, ülkelerin birbirleriyle ortak bir bağa sahip olup olmaması, ülkelerin ortak bir dile sahip olup olmaması, ülkelerin birbirlerine coğrafi mesafesi gibi etmenlerin de kaynak ülkelerin doğrudan yatırım yapacağı ülkeleri seçmesinde önemli bir duruma gelmiştir. DYY hakkındaki literatüre bakıldığında son zamanlarda DYY incelenirken ülkelerin anlık değiştiremeyeceği sabit değişkenlerinde açıklayıcı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durum genellikle çekim modeli ile analiz edilmektedir. Çekim modeli, araştırmacılara zamana göre değişmeyen; ülkeler arası mesafe, ülkelerin sınır komşusu olup olmaması, ülkelerin birbirleri ile kültürel bir bağa sahip olup olmaması gibi değişkenleri analiz edip yorumlama seçeneği sunmuştur

ve bu model son zamanlarda ülkelerin DYY akımını açıklamak için de kullanılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların çekim modeli değişkenleriyle ilişkili olup olmadığı dinamik panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Modelde Türkiye'ye 2007- 2017 yılları arasında ortalama olarak en çok DYY gönderen ilk 44 ülke dâhil edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda Türkiye'ye gelen DYY akımını Türkiye ile kaynak ülkeler arasındaki mesafenin negatif yönde, kaynak ülkelerin GSYH değerlerinin pozitif yönde, Türkiye'nin GSYH değerlerinin negatif yönde, Linder değişkeninin pozitif yönde, kaynak ülkelerin Türkiye ile sınır komşusu olup olmaması negatif yönde ve kaynak ülkelerin Türkiye ile ekonomik işbirliği içinde olup olmaması durumunun pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Analizin sonucunda değişkenlerin etkisine göre Türkiye'nin DYY çekmek için politika oluşturmasında bazı öneriler verilebilir. Doğrudan yatırım gönderecek olan kaynak ülkelerin Türkiye ile ekonomik işbirliği içinde olması Türkiye'ye yapacağı doğrudan yatırımı pozitif olarak etkilemektedir. Ancak ülkelerin Türkiye ile sınır komşusu olması Türkiye'ye doğrudan yatırım yapmalarında negatif bir rol üstlenmektedir. Bunun nedeni Türkiye'nin sınır komşusu olan ülkeler ile olan siyasi ilişkileri ve sınır komşusu olan ülkelerin de Türkiye ile benzer ekonomik yapıya sahip olması ve ülke dışına doğrudan yatırım yaptıktan sonra ülkelerine doğrudan yatırım çekme politikaları uygulaması olabilir. Kaynak ülkelerin Türkiye'ye doğrudan yatırım yapmasında mesafe önemli bir etken olmaktadır. Türkiye'ye uzak olan ülkeler doğrudan yatırım yapmak için Türkiye'yi tercih etmemektedir. Kaynak ülkelerin GSYH değerlerinin artması ise Türkiye'ye doğrudan yatırımı artırıcı bir etki göstermektedir; ülkelerin gelir düzeyleri arttıkça doğrudan yatırım yapma oranları artar ve bu Türkiye'nin lehine bir sonuç doğurur. Türkiye'nin GSYH değerlerindeki bir artış ise ülkelerin Türkiye'ye doğrudan yatırım yapmasını azaltıcı bir etki gösterir çünkü Türkiye'nin GSYH değerleri arttığında emek nispeten daha pahalı hâle gelebilir bu da doğrudan yatırım yapacak ülkeler için bir dezavantaj oluşturabilir. Ülkelerin talep yapısındaki benzerliği gösteren Linder değişkeni ise Türkiye'ye doğrudan yatırım yapmada pozitif bir etki doğurmaktadır. Yani kaynak ülke ile Türkiye'nin talep yapıları benzedikçe kaynak ülkenin Türkiye'ye doğrudan yatırım yapma oranı artmaktadır. Bunun nedeni ise ülkelerin doğrudan yatırım yaparken üretilen ürünün aynı zamanda pazarına da yakın olma isteği olabilir. Üretilen ürünün Türkiye pazarında bir talebi varsa o ürünü Türkiye piyasasında üretip o ülkede pazara sunmak ürünün sahibi ülkeye veya firmaya maliyet avantajı sağlayacaktır.

Türkiye'deki politika yapıcılar doğrudan yabancı yatırımları çekmek için politika oluştururken bu etkileri de göz önünde bulundurup ona uygun stratejiler oluşturmalıdırlar.

Bu çalışma çekim modeli ile DYY akımlarını Türkiye örneği ile incelendiğinden, ayrıca bu konuda sınırlı olan literatüre katkı yapmaktadır. Bundan sonra bu konuda yapılacak çalışmalara örnek teşkil edebilecek bir çalışmadır.

KAYNAKÇA

- Beugelsdijk, S., Smeets, A. ve Zwinkels, R. (2008). The Impact of Horizontal and Vertical FDI on Host's Country Economic Growth. *International Business Review*, 4,452-472.
- Bahar, O., & Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi : Dinamik Panel Veri Analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4220, 255–265.
- Bal, H.& Göz, D. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,19(2), 450–467.
- Baldwin, R., & Taglioni, D. (2006). Gravity For Dummies and Dummies for Gravity Equations. *Nber Working Paper Series*, 12516.
- Bayar, M. (2013). Doğrudan Yabancı Yatırımlar , Ekonomik Büyüme Ve Dış Ticaret İlişkisi : Türkçe Büyüme Ve Dış Ticaret İlişkisi : Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Bergeijk, Peter A. G. Van, & Brakman, S. (2011). Book Review The Gravity Model in International Trade . Advances and Applications. *Review of International Econom*, 19(5), 979–981.
- Bergstrand, H., Egger, P. (2007). A Knowledge-And-Physical- Capital Model of International Trade Flows, Foreign Direct Investment, and Multinational Enterprises,. *Journal of International Economics*, Elsevier, 73(2), 278-308.
- Bénassy-Quéré, A., Coupet, M. ve Mayer, T. (2007). Institutional Determinants of Foreign Direct Investment. *The World Economy*. 30, 764-782.
- Bozdağlıoğlu, Y., & Evlimoğlu, U. (2014). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişme: Hukuksal Ve Ekonomik Yansımaları. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 32–52.
- Buckley, P. J., & Casson, M. C. (2009). The Internalisation Theory Of The Multinational Enterprise : A Review Of The Progress Of A Research Agenda After 30 Years. *Journal of International Business Studies*, 40(9), 1563–1580.
- Çakmak, G. (2017). Türkiye’de Yerli Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Güvenlik Harcamaları İle Kıyaslanması.Yüksek Lisans Tezi. Doğu Üniversitesi, İstanbul.
- Casson, M. (2015). Coase and International Business : The Origin and Development of Internalisation Theory, *Managerial And Decision Economics*, 66, 55–66.

- Casson, M., & Wadeson, N. (2018). Emerging market multinationals and internalisation theory. *International Business Review*, 27(6), 1150–1160.
- Chang, P. (2015). Institutional Complementarity across Countries in Bilateral FDI Flows: Theory and Evidence. *Singapore Management University Economics and Statistics Working Paper Series*, 16-2005.
- Choi, Y. (2013). Nonhomothetic Preferences, Linder Effect, and FDI: Theory and Evidence from a Knowledge-Capital Approach. *Discussion Papers In Economics Working Paper No. 13-15*.
- Christie, E. (2003). Foreign Direct Investment in Southeast Europe, *WIIW Working Papers*, 24.
- Damgaard, J., & Elkjaer, T. (2017). The Global FDI Network : Searching for Ultimate Investors. *IMF Working Paper*, 528.
- Deichmann, J., Karidis, S. ve Sayek, S. (2003). Foreign Direct Investment In Turkey : Regional Determinants. *Applied Economics*, 35, 1767-1778.
- Dumludağ, D. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırım Hareketlerinde Yatırım Promosyon Ajanslarının Rolü – Türkiye Örneği. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21, 219–238.
- Dunning, J. H. (2003). The Eclectic (OLI) Paradigm Of International Production: Past, Present And Future. *International Journal of Economics and Business*, 1516, 21–39.
- Dunning, J. H. (2010). The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production : Past , Present and Future, *International Journal of Economics and Business*, 1516, 173-190.
- Durgan, S. (2016). Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi.Uzmanlık Tezi. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Erdilek, A. (2006). Türkiye'nin Osmanlı ' dan Günümüze Kadar Uzanan Doğrudan Yabancı Yatırım Ortamına ve Politikalarına Tarihsel Bir Bakış. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 30, 16–35.
- Erdoğan, S. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımların Makroekonomik Belirleyicileri Üzerine Bir Çalışma : Latin Amerika – Türkiye Karşılaştırması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39, 77–100.
- Erkök Yılmaz, Ş. (2014). Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi. Efil Yayınevi.

- Ernst & Young (2017). *Ernst & Young's Italy Attractiveness Survey 2017 Foreign Investments Back on Track*, Italy.
- Fajgelbaum, P., Grossman, G. ve Helpman, E. (2014). A Linder Hypothesis for Foreign Direct Investment. *Review of Economic Studies*, 82, 83-121.
- Folfas, P. (2011). FDI Between EU Member States : Gravity Model and Taxes. *ETSG 2011 Conference*, 1–16.
- Hallak, J. C. (2006). A Product-Quality View Of The Linder Hypothesis. *NBER Working Paper Series*, 1-43..
- Kaya Kanlı, N. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Ve Ekonomik Etkileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Doktora Tezi. T.C. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Koçtürk, O. M., & Eker, M. (2012). Dünyada Ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18(1), 35–42.
- Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M. (2018). *International Economics Theory and Policy*. Pearson.
- Kutay, N. (2014). Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler Ve Yoksulluk Olgusu. Yüksek Lisans Tezi. *T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul*.
- Ledyeva, S. ve Linden, M. (2006). Testing for Foreign Direct Investment Gravity Model for Russian Regions. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_952-458-782-3/urn_isbn_952-458-782-3.pdf.
- Lipsev, R. E. (2002). Home And Host Country Effects of Fdi, *NBER Working Paper Series*, 9293, 1-73.
- McPherson, M. A., Redfearn, M. R. ve Tieslau, M. A. (2001). International Trade and Developing Countries: An Empirical Investigation of the Linder Hypothesis. *Applied Economics*, 33(5), 649–657.
- OECD (2008). Glossary of Foreign Direct Investment Terms and Definitions. *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*, 4, 1–15.
- Okuyan, H. A., & Erbaykal, E. (2006). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19, 47–58.
- Öztürk, L. (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7, 110–128.

- Roodman, D. (2009). How to do xtabond2 : An introduction to difference and system GMM in Stata. *The Stata Journal*, 1, 86–136.
- Saygılı, F., & Manavgat, G. (2014). Linder Hipotezi : “ Türkiye ’ nin Dış Ticareti için Ampirik Bir Analiz ”. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(2), 261–270.
- Sevinç TEKELİ. (2007). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan Ve Türkiye Örneği (1996-2006). Yüksek Lisans Tezi. T.C. Pamukkale Üniversitesi, Pamukkale.
- Seyidoğlu, H. (2013). Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama. Güzem Can Yayınları.
- Temiz, D., & Gökmen, A. (2009). Foreign Direct Investment and Export in Turkey : The Period of 1991-2008. In *EconAnadolu 2009: Anadolu International Conference in Economics*, pp. 1–29. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- UNCTAD. (2009). World Investment Report 2009. *Schizophrenia Research*, 126.
- UNCTAD. (2018). *World Investment Report 2018*.
- United Nations ESCAP. (2014). *A Selective Review of Foreign Direct Investment Theories*, 143.
- Yaşar, E. (2005). Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’deki Ücretler Üzerindeki Etkileri.Yüksek Lisans Tezi. T.C. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- YASED. (2018). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2017 Yılı Sonu Değerlendirme Raporu.
- Yavan, N., & Kara, H. (2003). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Bölgesel Dağılışı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 19–42.
- Yavuz, C., & Sivrikaya, D. (2009). Küreselleşmenin Aktörlerinden Çokuluslu Şirketler Ve Yönetişim, pp.14-15, Isparta: Uluslararası Davraz Kongresi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Nakşidil Alparslan
Doğum Yeri – Yılı : Kahramanmaraş- 1994
E-mail : naksidil.alparslan@bilecik.edu.tr

EĞİTİM DURUMU

Yüksek Lisans : Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Adana.
Lisans : Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Adana.
Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ DURUM

2018-Halen : Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi